

ZAANS MOLENMUSEUM

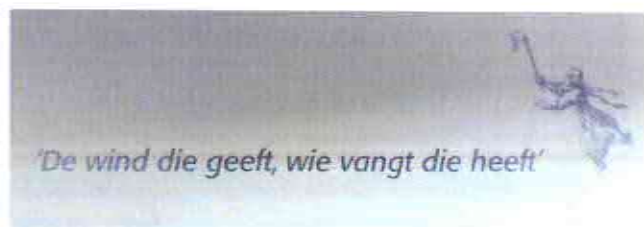
LOCATIESTUDIE ZAANSE SCHANS

STEENHUISMEURS
136 | 2012

INHOUD

Voorwoord.....	3
1. INVENTARISATIE	4
Het Molenmuseum nu	5
Musea anno 2012	13
2. ONDERZOEK.....	22
Een aanzet tot verandering	23
Wat laten we zien, voor wie en hoe?	24
3. HUISVESTING.....	27
Huisvestingsvraagstuk	28
Nieuwe locatie.....	30
Behuizing kiezen	32
Molenmuseum in een Molenmakerswerkplaats	43
Bronnen	46
Colofon.....	46

Het archief van de Vereniging De Zaanse Molen

VOORWOORD

In opdracht van de gemeente Zaanstad zijn de ruimtelijke mogelijkheden verkend om het Zaans Molenmuseum op de Zaanse Schans te vestigen. De vraag was om twee locaties te onderzoeken: Erf de Haan en het Zonnewijzerspad. Erf de Haan is een voormalige molenlocatie aan de Zaan, eigendom van Stichting de Zaanse Schans en op dit moment bezet met een toiletgebouw. De (zes) onbebouwde erven aan het Zonnewijzerspad zijn eigendom van Stadsherstel. Het onderzoek heeft ten doel om zicht te krijgen op de ruimtelijke mogelijkheden en beperkingen van beide locaties. Op basis hiervan kan verdere planvorming (en financiële doorwerking) plaatsvinden. Aandachtspunten: de belangen van Vereniging de Zaanse Molen (eigenaar van het museum), de collectie van het museum, afstemming en synergie met de bestaande musea op de Zaanse Schans en het naastgelegen Zaans Museum, belang voor de verdere ontwikkeling van het regionaal toerisme, de erfgoedroutes en de ambitie om de Zaanse Schans uit te bouwen tot toeristisch transfer (informatiepunt, fietsverhuur, cruiseterminal, etc.). Tijdens het onderzoek kregen we input van vele betrokkenen.

Naast het bestemmingsplan zijn het Beeldkwaliteitsplan en de Stedenbouwkundige Visie voor de Zaanse Schans als uitgangspunt genomen. In de Stedenbouwkundige Visie wordt geopperd om op Erf De Haan eventueel een molen en aan het Zonnewijzerspad een schuilkerk toe te voegen. Het beeldkwaliteitsplan stelt o.a. dat nieuwe toevoegingen aan de Zaanse Schans historisch verantwoord moeten zijn ('het zo moeten kunnen zijn in 1850') en een verrijking voor de historische kwaliteit en diversiteit van het ensemble dienen op te leveren.

SteenhuisMeurs

Maart 2012

1. INVENTARISATIE

HET MOLENMUSEUM NU

Wat heeft het Molenmuseum aan de Museumlaan in Koog aan de Zaan in huis? Hoe zijn de museumstukken gepresenteerd en wat is er te beleven? In dit hoofdstuk wordt de huidige situatie onderzocht: huisvesting, opstelling en activiteiten.

GESCHIEDENIS EN MISSIE VAN VERENIGING DE ZAAISCHE MOLEN

Het ontstaan van het Molenmuseum hangt nauw samen met de oprichting van Vereniging De Zaanse Molen in 1925. De aanleiding voor de oprichting was de dreigende sloop van oliemolen De Zoeker, maar de doelstelling van de vereniging was direct al een stuk breder: het voorkomen van afbraak van de laatste van de meer dan duizend molens die ooit in de Zaanstreek waren gebouwd. In 1928 opende Prins Hendrik het Molenmuseum. Het richt zich op alles dat nog aan het molentijdperk herinnert. Het museum is door de jaren heen in vier fasen uitgebreid tot de huidige omvang.

Tegenwoordig telt de vereniging ruim 3700 leden en heeft ze niet alleen het museum maar ook twaalf nog werkende industriemolens in bezit. Het huidige tentoonstellingsbeleid van het museum is vooral gericht op de lokale bevolking, zowel jongeren als ouderen. Van volwassen bezoekers wordt (impliciet) wel enige kennis of specifieke belangstelling voor de Zaanse molens verwacht.

Onderhoud en restauraties, het uitdragen van de cultuurhistorie van de Zaanstreek en het aanbieden van educatieve programma's zijn tegenwoordig de belangrijkste doelen van de vereniging. In het beleidsplan 2006-2010 formuleerde het bestuur de volgende, nog altijd actuele, missie: 'Vereniging De Zaanse Molen is een vrijwilligersorganisatie die op professionele wijze toekomst geeft aan de Zaanse industriemolens en de daarbij behorende museumcollectie van molengerelateerde zaken. Ook het overdragen van kennis over en liefde voor

de molens aan publiek in het algemeen en een jonge generatie Zaanse in het bijzonder is een kerntaak van de vereniging. Hiermee levert de vereniging een belangrijke bijdrage aan de Zaanse identiteit.'

Dat deze missie niet als vanzelfsprekend uitgevoerd kan worden is het museum duidelijk. Het is een opgave om voldoende vrijwilligers te vinden, nieuwe generaties multiculturele Zaanse in te bereiken, voldoende fondsen te werven en de band met de Zaanse industrie vast te houden.

WAAROM HET MOLENMUSEUM BEZOEKEN?

Vereniging De Zaanse Molen is, zoals gezegd, eigenaar van twaalf molens. Acht van die molens bevinden zich op of nabij de Zaanse Schans: De Bleekse Dood, De Ooievaar, De Huisman, De Gekroonde Poelenburg, De Kat, De Zoeker, Het Jonge Schaap en De Bonte Hen. Het overige bezit ligt verspreid

Het huidige onderkomen van het Molenmuseum aan de Museumlaan 18 in Koog aan de Zaan.

door de Zaanstreek: De Koker in Wormer, Het Pink in Koog aan de Zaan, en De Schoolmeester en het Prinsenhof in Westzaan. De molens van de vereniging zijn te bezoeken en geven een indruk hoe molens in elkaar zitten en functioneren. De totstandkoming van uiteenlopende producten is er te volgen. Het Molenmuseum is complementair aan de molens: het geeft achtergronden en overzicht. De Zaanse Molen beschouwt de molens als 'de buitencollectie' en het Molenmuseum als 'de binnencollectie'.

Het Molenmuseum biedt bezoekers in een vaste opstelling kennis over de molentechniek, de molengeschiedenis en de werking van de molens. Het 'weten hoe het werkt' en het verhaal over de Zaanse industriemolens staan voorop. De collectie van het Molenmuseum geeft een beeld van de opkomst en neergang van de industriemolens. Er is een verzameling schaalmodellen van oliemolens, papier-, pel- en houtzaagmolens die laat zien hoe de wind door middel van de wieken in het hart van de molen een ingenieus mechaniek in werking zet, waarmee allerhand werktuigen worden aangedreven. Naast de technische kant van het verhaal laat het Molenmuseum zien hoe de molenaar, zijn knechten en hutjongens bij wind dag en nacht werkten. De omstandigheden waren vaak bar: donderend balkengeraas en stank. Ging de wind liggen, dan was er tijd voor onderhoud. Altijd dreigde het gevaar van brand: in de loop van de geschiedenis zijn heel wat molens in vlammen opgegaan. Het Molenmuseum heeft wisselexposities, bijvoorbeeld voor kinderen of exposities met werk van plaatselijke kunstenaars.

WAT IS ER VOOR KINDEREN?

Naast de vaste tentoonstelling en tijdelijke exposities zijn er een aantal activiteiten voor kinderen. In het museum zelf is een speurtocht uitgezet voor verschillende leeftijdsgroepen. Je kunt in het museum of in oliemolen Het Pink een verjaardagsfeestje houden.

Voor zowel basisschoolleerlingen als leerlingen in het voorgezet onderwijs biedt het Molenmuseum rondleidingen door het museum, in samenhang met een bezoek aan een

of meerdere molen. Tijdens de schoolvakanties organiseert worden creatieve middagen in het Molenmuseum of molen Het Pink georganiseerd voor kinderen van 6 tot 12 jaar. Op de Kinderboekenmarkt op de Zaanse Schans is de vereniging aanwezig met verschillende activiteiten. Vereniging De Zaanse Molen heeft voor kinderen van 8 t/m 17 jaar een jeugdclub, met als belangrijkste activiteit modelbouwavonden in molen Het Pink.

De afgelopen jaren zijn er verschillende educatieve programma's georganiseerd, met vooral veel doe-activiteiten. In 'Aan de slag met Japie' (2009) konden kinderen ervaren hoe het dagelijkse (werk)leven was van een molenaarsknecht uit de 19e eeuw. Het programma 'Japie op de scheepswerf' (2010), liet kinderen kennismaken met de molenproducten die voor de scheepsbouw belangrijk waren. 'Wat maakt de molen' (2011) was een educatief programma over de producten die vroeger door molens werden gemaakt en later in fabrieken in de Zaanstreek. Voor 2012 staat 'Molenmakers gevraagd...' op het programma, waar kinderen bijna alles te horen en te zien krijgen over de molenbouw, techniek en werking van de molen.

WAT KAN IK ER KOPEN?

In de winkel in het Molenmuseum zijn boeken te verkrijgen over molens en over de Zaanstreek, kinderboeken, DVD's, bouwtekeningen en andere (cadeau)artikelen.

BEZOEKERSAANTALLEN

De bezoekersaantallen schommelen vanaf 2005 rond de 9.000 a 10.000 bezoekers, met een piek in 2008 van ongeveer 12.500 bezoekers. In 2010 bezochten 9024 bezoekers het Molenmuseum. Daarvan kwamen 3417 mensen specifiek voor de jeugd-educatieve programma's en 1201 waren leden van de Vereniging Zaanse Molen. 85% van alle bezoekers kwam voor de wisseltentoonstellingen of een jeugdprogramma.

DE HUIDIGE SPONSOREN

Bouwbedrijf Nieuwe Maten BV
Wormerveer

Bruijn, fotografie
Zaandam

Deylebouw
Koog aan de Zaan

H. Engel, catering
Zaandijk

ERDI BV
Zaandam

Forbo Flooring BV
Assendelft

De Glazen Pauw
Wormerveer

GNS Branddeuren & Rolluiken BV
Wormerveer

Grafinoord BV
Assendelft

De Haas & Veerman, Accountancy
Purmerend

Rietdekkerij Kolijn
Baarn

Mantel Hoveniers
Wormerveer

Mooij Verf BV
Wormerveer

Stam Elektrotechniek BV
Koog aan de Zaan

Tate & Lyle Netherlands BV
Koog aan de Zaan

Venema Westzaan v.o.f.
Westzaan

Willems & Zn. BV
Wormer

Zwaan Printmedia
Wormerveer

DE HUIDIGE PRESENTATIEVORM

De kern van de huidige inrichting van het museum dateert uit 1979. Na een aantal verbouwingen en aanpassingen in de opstelling is er sinds de laatste verbouwing in 2003 weinig veranderd. In 2010 werd voor een op handen zijnde modernisering van het Molenmuseum een voorstel gedaan voor herinrichting. Het verslag van de huidige situatie ('Parameters herinrichting door Onderzoeksteam Molenmuseum') met aanbevelingen voor verbeteringen is actueel.

Fris van de lever: verslag van een rondwandeling door het museum door een stagiaire architectuurgeschiedenis:

Inleiding, de stijlkamer

In de huidige opstelling komt de bezoeker via de tentoonstellingsruimte het eigenlijke museum binnen en krijgt een audiovisuele inleiding in de stijlkamer. Daarvoor moet hij een knop indrukken en de ervaring leert, dat dit velen ontgaat en de inleiding zelf is gedateerd. De ruimte zelf, bedoeld en ingericht als de nette kamer van de moleneigenaar, biedt geen achtergrondinformatie en veel mensen zal de betekenis ervan ontgaan. Het oproepen van een referentiekader ontbreekt, de nieuwsgierigheid van de bezoeker wordt niet geprikkeld.

De modellenzaal

De modellen staan niet als educatieve attributen tentoongesteld, maar als een verzameling objecten. Het waarom en de onderlinge samenhang zal de meeste leken ontgaan, want een helder overzicht over molens, molentypen en molenfuncties ontbreekt. Er is niet gekozen voor een selectie van molenmodellen die relevant zijn voor de Zaanstreek. De teksten bij de modellen liggen in laden. Wel creatief maar niet gastvrij.

Langs de wanden hangen kunstwerken die laten zien dat molens in de geschiedenis (in dit geval vooral de negentiende en twintigste eeuw) een

dankbaar onderwerp voor kunstenaars vormen. Een toelichtende (audio) tekst over de beeldkracht van molens, hun plaats in de samenleving en de nostalgische ondertoon zou de aanwezigheid van deze kunstwerken in het Molenmuseum versterken. Schilderijen spreken tot veler verbeelding en vormen een dankbaar referentiekader, waar veel meer uit valt te halen. Uiteindelijk geeft het schitterende panorama van Frans Mars het waarom van het museum aan. Maar dan is het voor de spanningsboog van de leek wellicht al wat laat om dit hoogtepunt op ware merites te schatten!

De verdieping

Hoe verhoudt de verdieping zich tot wat de bezoeker beneden heeft gezien? Hier krijgt hij diverse details, maar het evenwicht ontbreekt, er zijn geen heldere overgangen: de welvarende moleneigenaar en de staddag, papier maken, houtzagen en het bestvat, eindigend bij brand. De presentaties van weefgetouw, harenmakerij en touwslagerij worden met elkaar in verband gebracht noch van informatie voorzien en bovendien plotseling onderbroken door aandacht voor het Zaanse dialect en een encensering van het sociale leven. Over olie-, verf-, meel- of cacao molens ontbreekt vergelijkbare detailinformatie.

Het tweede deel van de verdieping huisvest de filmzaal en het ooit als museumuitbreiding bedoelde Voorend met daartussen een overdaad aan fotografisch gereproduceerde documenten en vooral veel leesteksten. Deze verhalen van uiteenlopende facetten van het molenleven.

De huidige museale presentatie lijkt gericht op deskundige bezoekers. Van de bezoeker wordt verwacht dat hij kennis van het molenbedrijf en de molengeschiedenis heeft. Het is een museum voor molenliefhebbers. In het gastenboek reageren de bezoekers stevast enthousiast. Het Molenmuseum biedt echter niet veel voor een breed publiek van toeristen, dagrecreanten en jeugd, kortom voor de doelgroepen die zich op de Zaanse Schans wellicht wel zullen aandienen.

Verbeterpunten

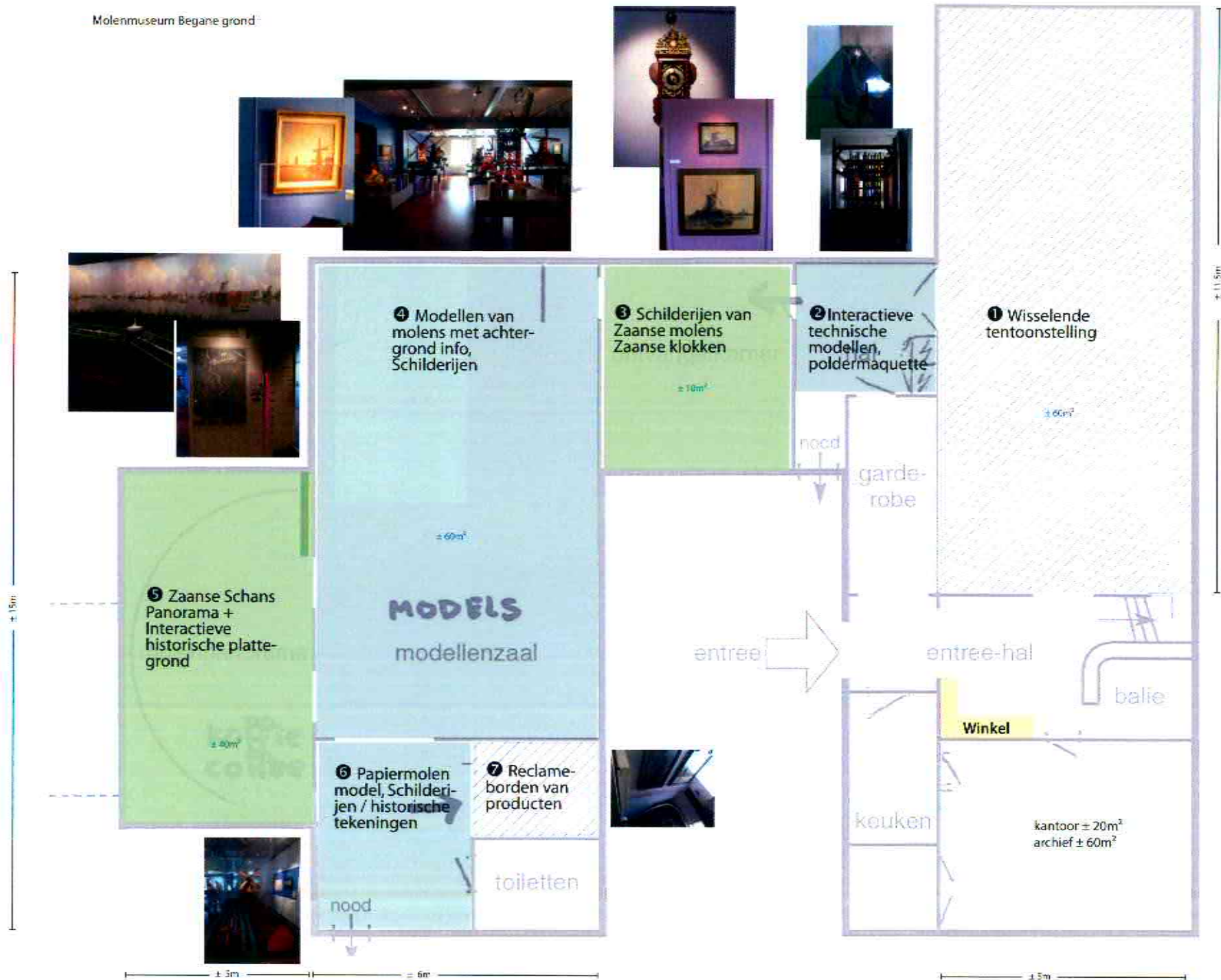
1. De presentatie houdt geen rekening met uiteenlopende referentiekaders van bezoeker en de belangstelling of nieuwsgierigheid wordt nauwelijks opgewekt.
2. De presentatie is vlak. Het museum buit zijn hoogtepunten niet uit. Van interactiviteit, beleving of *experience* is nergens sprake. De bezoeker ondergaat het museum passief.
3. De informatie is minimaal, niet evenwichtig en wordt anno 2012 niet eigentijds aangeboden.

CONCLUSIE

De opstelling mist samenhang en hedendaagse presentatietechniek. De opstelling is in te delen in zes thema's: techniek, product, Zaanse economie, persoon, landschap, curiosa. Op de afbeeldingen op de volgende pagina's hebben ze elk een eigen kleur. Wat opvalt is de versnipperde indeling: er ontbreekt een duidelijke verhaallijn. In het Molenmuseum mag je, ondanks het onderwerp, bijna niets aanraken. De fascinatie met de harde kanten van de Zaanse molenindustrie, de schaal, de geur en de sociale omstandigheden komt niet optimaal naar voren. Deze bevindingen zijn niet opzienbarend. De Zaanse Molen kwam tot vergelijkbare conclusies en wacht met het investeren in het museum tot meer duidelijkheid bestaat over de toekomst van het Molenmuseum.

Er is echter ook een andere conclusie te trekken, die zich geleidelijk vormt uit de presentaties in het Molenmuseum en het Zaanse Museum, op bezoek in de Zaanse molens en bladerend door de Zaanse molenliteratuur van Boorsma, Husslage en al die andere molenmannen van de Zaan. Het verhaal van de Zaanse molens is verrassend, meeslepend en fascinerend. Het gaat over een wondere wereld van techniek, innovatie, economische expansie, menselijk vernuft, leed en vermaak. De potentie om een (locaal en wereldwijd) publiek te vertellen over deze geschiedenis en een authentieke ervaring mee te geven over de uniciteit van de Zaanse molens is immens.

Totale expositie oppervlakte
± 330m² verdeeld over twee
verdiepingen, waarvan de
tweede onder schuine kap.

TECHNIEK

PRODUCT

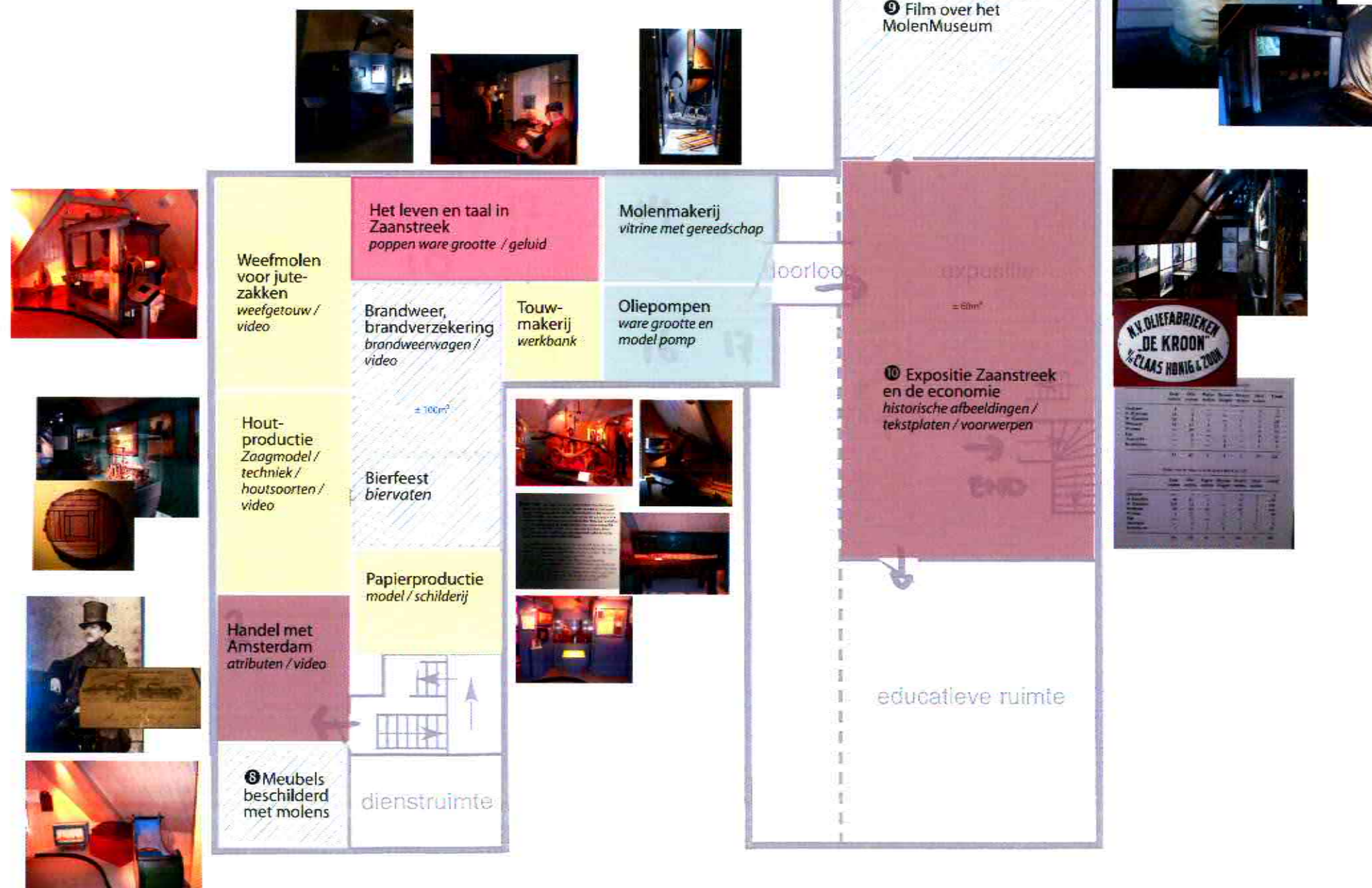
ZAANSE
ECONOMIE

PERSOON

LANDSCHAP

CURIOSA

MUSEA ANNO 2012

In aanvulling op de onderzoeken die door De Zaanse Molen werden gedaan naar de toekomstige presentatie van het Molenmuseum, is een bezoek gebracht aan een aantal recent opgeleverde musea in Nederland en België. Wat zijn trends, lessen en inspirerende voorbeelden van tentoonstellingsconcepten en -technieken? De bezochte musea richten zich, net als het Molenmuseum, op zeer specifieke onderwerpen (Het Dolhuys in Haarlem, het Grachtenhuis in Amsterdam), op het beleefbaar maken van de geschiedenis van een plek (Amsterdam Museum, MAS in Antwerpen, Zaanse Museum) of op een bepaalde industrietak (het Scheepvaartmuseum, Amsterdam).

ALGEMENE BEVINDINGEN

Er zijn een aantal overeenkomsten in de manier waarop de museumbezoeker in de recent geopende of gemoderniseerde musea wordt aangesproken. Het valt op dat er veel aandacht is besteed aan de opbouw van een consistente en duidelijke verhaallijn, dat de beleving door de bezoeker cruciaal is, er derhalve veel interactie mogelijk is en de opstellingen spannend en attractief zijn. De gemiddelde museumbezoeker heeft een relatief korte concentratiespanne en wil geen grote hoeveelheid aan objecten bekijken of langdurig door een tentoonstelling worden geleid. Het tentoonstellingswezen heeft zich aangepast aan de snelheid en vluchtigheid van alledag. De technieken die aansluiten op een snellere tentoonstellingsvorm komen, niet verwonderlijk, uit de multimediahoek. Film- en animatie, projecties, touch screens, interactieve media, QR codes, belichtingstechnieken, audiotours en geluidseffecten, allemaal dragen zij bij aan een hedendaagse vorm van beleven.

MANIEREN VAN BELEVEN

De bezochte musea hebben veel aandacht besteed aan de vorm waarin een verhaal wordt gepresenteerd. Musea als het Grachtenhuis, het Amsterdam Museum, het MAS en het Scheepvaart Museum maken in belangrijke mate gebruik van filmprojecties om bijvoorbeeld historische gebeurtenissen of een bepaalde techniek inzichtelijk te maken. Voorheen waren deze betekenissen alleen in teksten, schilderijen of objecten te vinden. Naast historische filmbeelden worden ook nieuw gemaakte filmbeelden, zoals animaties, getoond die daarmee als het ware een aanvulling zijn op de bestaande collectie.

Ook theatrale opstellingen die vanuit verschillende invalshoeken de historie benaderen zijn populair. Zo maakt het Dolhuys gebruik van attributen en objecten om de persoonlijke verhalen van cliënten te illustreren en te karakteriseren. Deze bij elkaar gebrachte objecten vormen zogenaamde

Grachtenhuis Museum, Amsterdam

Zaanse Museum, eenheid in de opstelling, met in een oogopslag een heel thema.

belevingseilanden die associatief werken en verschillende manieren van beleving en interpretatie mogelijk maken. Het Grachtenhuis, het MAS en het Scheepvaart Museum maken zelfs gebruik van complete decors, belichtings- en geluidstechnieken om de bezoeker onder te dompelen in een totaalervaring.

Eenheid speelt een grote rol in het concept van de bezochte musea. Het gaat dan voornamelijk om het creëren van een algemene tentoonstellingsfeer door middel van licht en achtergrondgeluiden, maar ook door overal een zelfde tekstopmaak of opstelling van kasten en/of vitrines te hanteren. Een voorbeeld hiervan is het Zaans Museum, dat gebruik maakt van een kastensysteem dat als het ware het grid van de tentoonstelling vormt. Hierin kan alles een plek krijgen, van schilderij tot kostuum, van object tot televisietoestel.

Interactie is een belangrijk aspect in hedendaagse

tentoonstellingen. Bezoekers wordt daarmee (de illusie van) een zekere keuzevrijheid gegeven. Volwassenen kunnen bijvoorbeeld in het Dolhuys, al gelang hun interesse, antwoord krijgen op psychologische vragen of zich verdiepen in boeken die door patienten geschreven werden. Enkele musea houden in hun opstelling direct rekening met de belevingswereld van kinderen. Voor kinderen is alleen zien en beleven vaak niet genoeg, zij willen geanimeerd worden en zelf het heft in handen nemen, door bijvoorbeeld dingen aan te raken. Het Scheepvaart Museum heeft verreweg de meeste spellen, quizen en attracties waar kinderen hun hart aan kunnen ophalen.

MANIEREN VAN KIJKEN

De bezochte musea laten de bezoeker op verschillende manieren kennis maken met de inhoudelijke verhalen van de tentoonstelling. Een belangrijk aspect vormt daarbij de wijze van kijken. De kijkrichting van de bezoeker en de manier

waarop deze dat wat gezien wordt interpreteert, kan in vele opzichten vooraf bepaald worden. Opvallend is dat vrijwel alle musea een sterk gedwongen kijkrichting hanteren, een zogenaamd gesloten karakter. Dit geldt naast het Scheepvaart Museum en het Amsterdam Museum nog het meest voor het Grachtenhuis dat de kijkrichting voor haar bezoekers geheel heeft vastgelegd. De bezoeker wordt onderworpen aan een 'hapklaar' verhaal en heeft nauwelijks de mogelijkheid om zelf te associëren en/of te interpreteren. Musea als het Dolhuys en het Zaans Museum geven de bezoeker daarentegen wel vrijheid om zelf te denken en verbanden te leggen. Zij hanteren een meer open tentoonstellingsmodel waarbij de bezoeker al associërend zelf naar behoefte informatie kan verzamelen. De kijkrichting in musea wordt vaak bepaald door de tijdspanne waarin een tentoonstelling doorlopen kan worden. Sommige tentoonstellingen, zoals bij Amsterdam DNA en het Grachtenhuis, hanteren een snelle route waarin kort en krachtig de feiten naar voren worden gebracht. Een snelle route is ideaal

Details even in je eentje van dichtbij bekijken (Mass, Antwerpen)

'Belevingseilanden' in het Dolhuys, Haarlem

voor toeristen en mensen die snel inzicht in het onderwerp willen krijgen. Het Dolhuys en het Scheepvaart Museum laten de bezoeker zelf bepalen hoe lang zij over het bezichtigen van de tentoonstelling willen doen. Dit biedt de bezoeker de mogelijkheid tot meer diepgang. Overigens hoeven de snelle en langzame route elkaar niet uit te sluiten, zij kunnen elkaar ook versterken.

Scheepvaartmuseum Amsterdam

UITGELICHT VOOR HET MOLENMUSEUM

Uit de algemene bevindingen kunnen een aantal keuzes worden gefilterd waar het toekomstige Molenmuseum in de formulering van het tentoonstellingsbeleid voor de nieuwe locatie voor komt te staan.

- Wel of geen gebruik maken van multimediatechnieken? Mediatechnieken in een tentoonstelling, zoals bijvoorbeeld filmprojecties of interactieve beeldschermen, zijn toegankelijk en spreken veel mensen aan. Wanneer ze een verklarende functie hebben ontnemen ze de 'last' van het lezen. Mediatechnieken werken attractief en meeslepend. Het nadeel kan echter zijn dat mensen niet meer zelf interpreteren en ontdekken.
- Wel of niet gebruik maken van nieuwe modellen/objecten om het verhaal te vertellen of de collectie aan te vullen? Sommige verhalen kunnen goed verteld worden aan de hand van een daarvoor ontworpen setting/decor/film/maquette. Dat betekent dat er geen historische objecten in het spel zijn, alleen het verhaal zelf als historisch gegeven is zichtbaar en/of hoorbaar. Het voordeel hiervan is dat het verhaal toegankelijker is. Het is wel oppassen dat de tentoonstelling niet te kunstmatig wordt. Andere verhalen zijn beter te vertellen aan de hand van originele historische objecten. Het voordeel hiervan is de 'magie' van originele voorwerpen en de mogelijkheid om met objecten verhalen te vertellen - waarbij ze als het ware kunnen spreken. Een tentoonstelling die alleen maar op historische objecten is gebaseerd kan echter de magie doen verdwijnen en monotoon worden.
- Een snelle of langzame route? Een snelle route zal meer mensen aanspreken (toeristen, mensen met een korte spanningsboog), maar minder diepgang bieden. Molenkenners zullen daarbij tekort gedaan worden. Een lange of langzame route zal meer diepgang bieden, maar echter veel mensen afschrikken, simpelweg omdat er te veel en te gedetailleerde informatie op hen afkomt.

- Wel of geen kindertentoonstelling?

Het toegankelijk maken van een tentoonstelling voor kinderen heeft consequenties. Er zullen vereenvoudigde verhaallijnen en attractieve elementen moeten worden ingezet. Een voordeel van een kindvriendelijk museum is dat het gezinnen trekt. Het Scheepvaartmuseum maakt bijvoorbeeld gebruik van tentoonstellingstechnieken die voor alle leeftijdscategorieën interessant zijn.

Een andere mogelijkheid is het opstellen van een kinderprogramma dat apart van de tentoonstelling kan lopen en zodoende ook geschikt is voor schoolklassen. Dit vergt echter een andere opzet: een speurtocht, tour, vragen, iemand die een groep kinderen leidt etc.

- Wel of geen tijdelijke tentoonstellingen?

Een wisselend tentoonstellingsprogramma prikkelt bezoekers worden om terug te komen. Wel vergen de wisselende tentoonstellingen veel extra werk en onderzoek. Een optie zou kunnen zijn om gastcuratoren uit te nodigen.

WELKE PRESENTATIETECHNIEKEN ZIJN BRUIKBAAR VOOR HET MOLENMUSEUM?

Bewust maken van de locatie

Refereren aan de omgeving (ZSM).

Buiten illustreert het verhaal (Mass, Antwerpen)

Overzichtsmacquette in het Grachtenmuseum, Amsterdam.

Overzichtsmacquette Maritiem Museum met Toen en Nu boven elkaar, Rotterdam.

Regiomaquette, boven én onder interessant (Rietvelds Landscape, Vacant NL)

Pronkmuur voor alle foto's en schilderijen.

Groot materiaal (boomstammen); grote vlakken.

Herhaling versterkt.

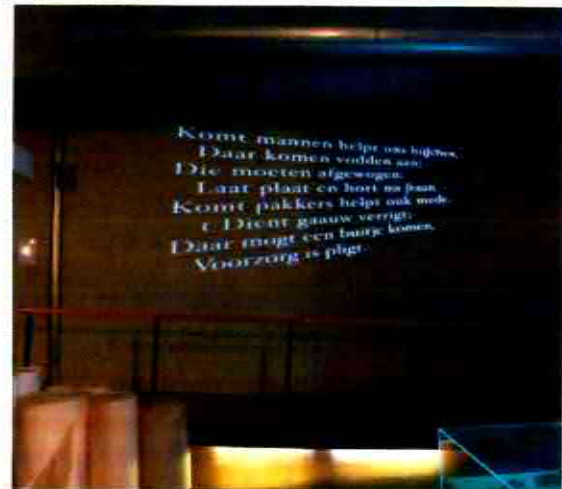
Klein verhaal: kleine vlakken, intiem.

Associëren: gereedschap en film op een en dezelfde wand.

Attributen zijn de dragers van bewegende beelden.

Projectie in elke ruimte vraagt om donkere basisverlichting in de expositie.

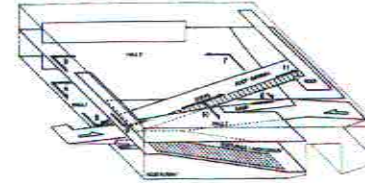
Een aantrekkelijke route

Route er naar toe

4. Langzame route, snelle route [ZSM]. Prettig om verschillende routes door het museum aan te bieden, dat kan aan tijd hangen of aan leeftijd.

Een spiraal routing met hellingbaan in de Kunsthal Rotterdam

Guggenheim New York, het gebouw dicteert de routing.

Om de zoveel tijd een zitmogelijkheid. Kan gecombineerd met achtergrondinformatie in eigen taal.

Liftverhaal [referentie: Mercedes-Benz museum, Stuttgart] De expositie start op de derde verdieping. In de lift naar boven wordt een verhaal verteld met videobeelden die je terugnemen in de tijd. Het verhaal voert je naar de tijd van paard en wagen. De lift doet dat ook: de deuren gaan open en je staat voor een levensgroot paard. De tijdsgeschiedenis is gezet!

Door ruimtegebrek combinaties maken (Amsterdam museum)

Zelf iets bouwen

Interactie (Dolhuys, Haarlem)

Doe-ingen zijn niet alleen voor kinderen.

Activiteit zit ook in demonstratie of molenaar of molenbouwers die aan de slag zijn.

Vormgeving

Grafische vormgeving gebruiken.

Sponsors noemen

Sponsors opnemen in verhaal over producthistorie [ZSM].

Verhaal volgen door de ogen van een hoofdpersoon.

Aandacht buiten, ook's avonds. Zeker als de ruimte ook voor presentaties en bijeenkomsten gebruikt wordt.

Economie geschiedenis vertellen a.d.h.v. de grootvader van de sponsor [ZSM].

2. ONDERZOEK

EEN AANZET TOT VERANDERING

In het cirkeldiagram zijn onderwerpen gezet die in het nieuwe Molenmuseum aan de orde zullen komen. Elke keuze heeft directe gevolgen voor alle overige onderwerpen.

Verhaal

Vertelt het Molenmuseum alleen het verhaal van de Zaanse molens? Is samenwerking met Vereniging De Hollandsche Molen een optie om langzaam door te groeien naar een Hollands Molenmuseum? Gaan we het verhaal vertellen aan de hand van een vaste opstelling, of willen we ook een plaats voor tijdelijke exposities (conclusie: de molens van de Zaanstreek staan centraal).

Beleving

Hoe breng je de werkwijze, hectiek (en romantiek) van het Zaanse molenbedrijf het beste over? Dit kan met de authentieke objecten en schaalmodellen, maar ook met andere middelen: geur, geluid, door zelf te doen etc.

Route

Het onderdeel route gaat over twee dingen: hoe maak je de route naar het museum duidelijk en welke route(s) biedt je binnen aan? Is het de moeite waard om een snelle en een langzame route te maken? Of een kinderroute?

Bezoekers

Wie gaat het Molenmuseum bezoeken? De huidige bezoekers zijn grotendeels schoolklassen en verenigingsleden. Maar is het ook interessant voor (buitenlandse) toeristen, dagjesmensen of gezinnen? Wil het Molenmuseum ze allemaal bedienen? Zo ja, dan heeft dat gevolgen voor bijvoorbeeld de locatiekeuze, het verhaal dat verteld wordt en de presentatie.

Plaats

De doelgroepkeuze heeft invloed op de locatiekeuze, omdat de Zaanse Schans als geheel ook verschillende routes,

snelheden en verhaallijnen kent. De Zaanse Schans is op zijn beurt deel van een regionaal toeristisch netwerk - en dus ook op de buitenwereld aangesloten (fietsroutes, vaarroutes, busroutes). Elke locatie is omgeven door andere toeristische functies, waardoor mogelijk synergievoordelen zijn te behalen (exploitatie, beheer, voorzieningen, etc.).

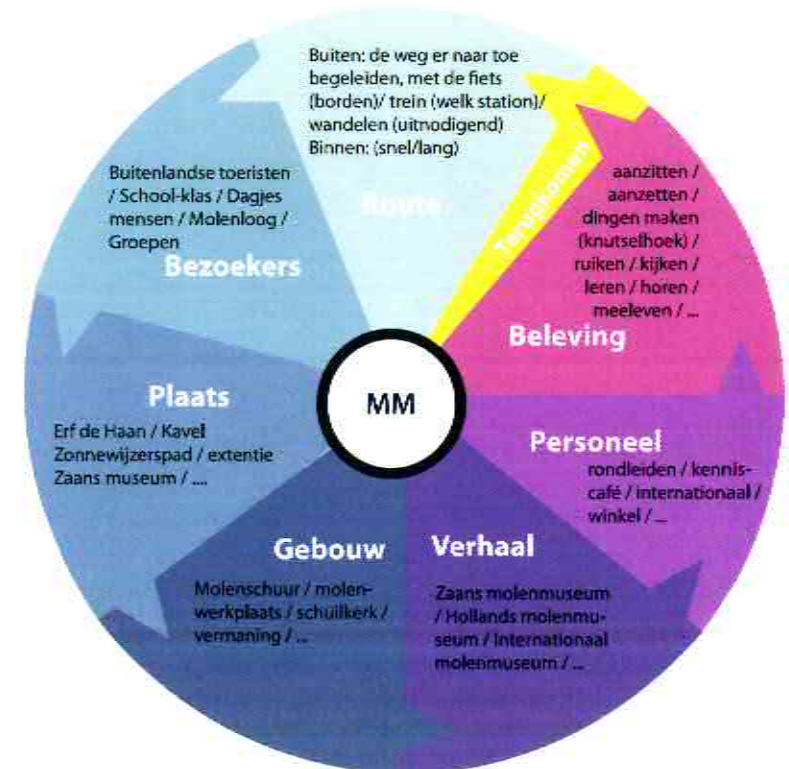
Gebouw

De keuze voor de plaats heeft gevolgen voor de keuze voor het gebouw. Uitgaande van de Stedenbouwkundige Visie zal op het Erf de Haan onderzocht moeten worden of een molenerf is te realiseren, en aan het Zonnewijzerspad een schuilkerk. Vanuit de functie van het molenmuseum is een derde type toegevoegd: de molenmakerswerkplaats (en voor beide locaties onderzocht).

Personeel

Gedreven personeel zorgt ervoor dat de bezoeker terugkomt. Dat kunnen rondleiders zijn, of experts die in een kenniscafé of in de winkel zijn te vinden. Het personeel spreekt de taal van de bezoeker, zowel letterlijk als figuurlijk. Een goed café of terras vraagt om een exploitant met ervaring.

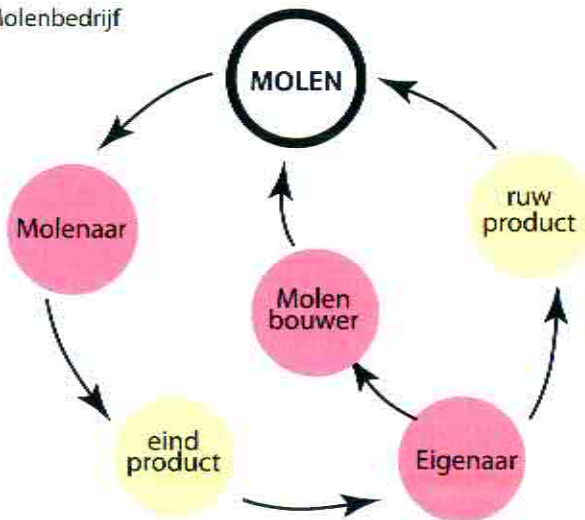
Exploitatiediagram; het een heeft zijn weerslag op het ander, kan tegelijk niet zonder elkaar, maar wel eenander versterken

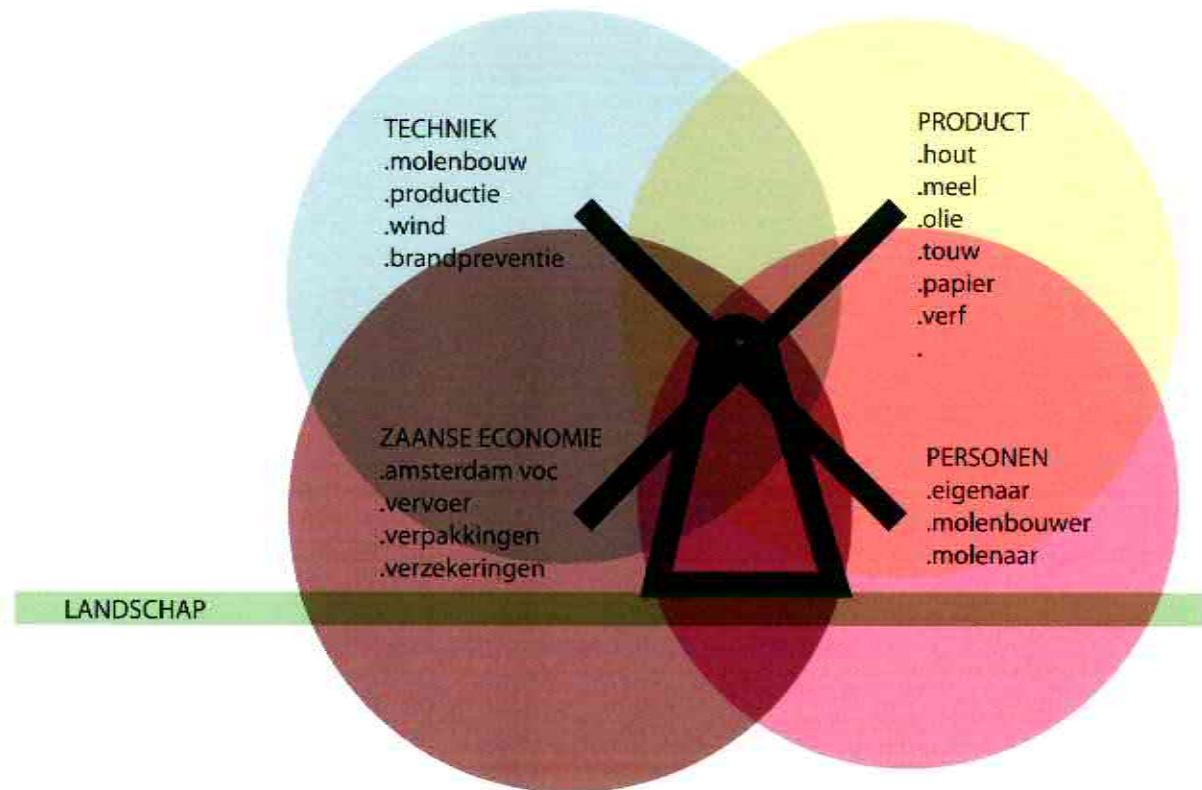
WAT LATEN WE ZIEN, VOOR WIE EN HOE?

Wat is in grote lijnen het verhaal dat het Molenmuseum aan zijn bezoekers wil vertellen? Op deze pagina's zijn enkele verhaallijnen uitgezet, die op vele manieren kunnen worden uitgewerkt. De onderdelen van het verhaal zijn ontleend aan de huidige opstelling: het molenlandschap van de Zaanstreek, de molentechniek, de Zaanse moleneconomie, de producten van de molen en de molenmensen.

Het Molenbedrijf

Economisch model van een molen in de Zaanstreek

Schematische tekening van het zoeken naar Wat, Wie en Hoe met een duidelijke thema- en doelgroepindeling.

- Het Zaanse landschap stond vol met molens
- De molens en zijn producten die in het gebied van de Zaanstreek
- Zaansstreek als economische motor voor Amsterdam en
- Technieken van de molen: Molenbouw, productietechniek, windenergie
- Personen: Molenaar, Eigenaar, Molenbouwer

Wat is de rol van het MolenMuseum?

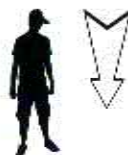
Het MolenMuseum is een technisch kennisarchief op het gebied van molens.

Als lid bezit van de Zaanse Molens Vereniging (ZMV)

www.zmv.nl

Bezoeker Jerry, een 14 jarige **scholier** uit HAVO 2

Voor school moet ik een werkstuk maken over de molen geschiedenis van Nederland, hoe kan het molenmuseum mij op ideeën brengen?

Producten
Techniek

Educatieprogramma (vanaf 7 jaar)
Bibliotheek

Visitor Janet, een 44 jarige Amerikaanse **touriste** uit Connecticut

I just visited three working Mills here at the Zaanse Schans, I bought Dutch coffee at the little AlbertHeijn-shop and looked at the clocks next door. Why should I now pay a visit to the MolenMuseum?

Producten
Personen

USP ten opzichte van de Zaanse Schans molens en Zaanse Schansmuseum?

Bezoeker Bert, een Zaanse **molenkenner**, 58 jaar is lid van de Zaanse Molen vereniging

Ik weet hoegenaamd alles op het gebied van molens. Waarom moet ik toch geregeld langs bij het MolenMuseum?

Techniek

Wisselende kennis
Verborgen lagen
Kennis uitwisseling
Herhalingsbezoeken

Noord-Hollands **gezin** familie de Jong. Ze wonen in de polder, kopen bij AlbertHeijn en zijn fanatieke schaatsers.

Wij willen een dagje uit met de kinderen in onze eigen regio.

Personen
Economie Zaanstreek

Interactief
Groeiend (=wisselend)

WIE?

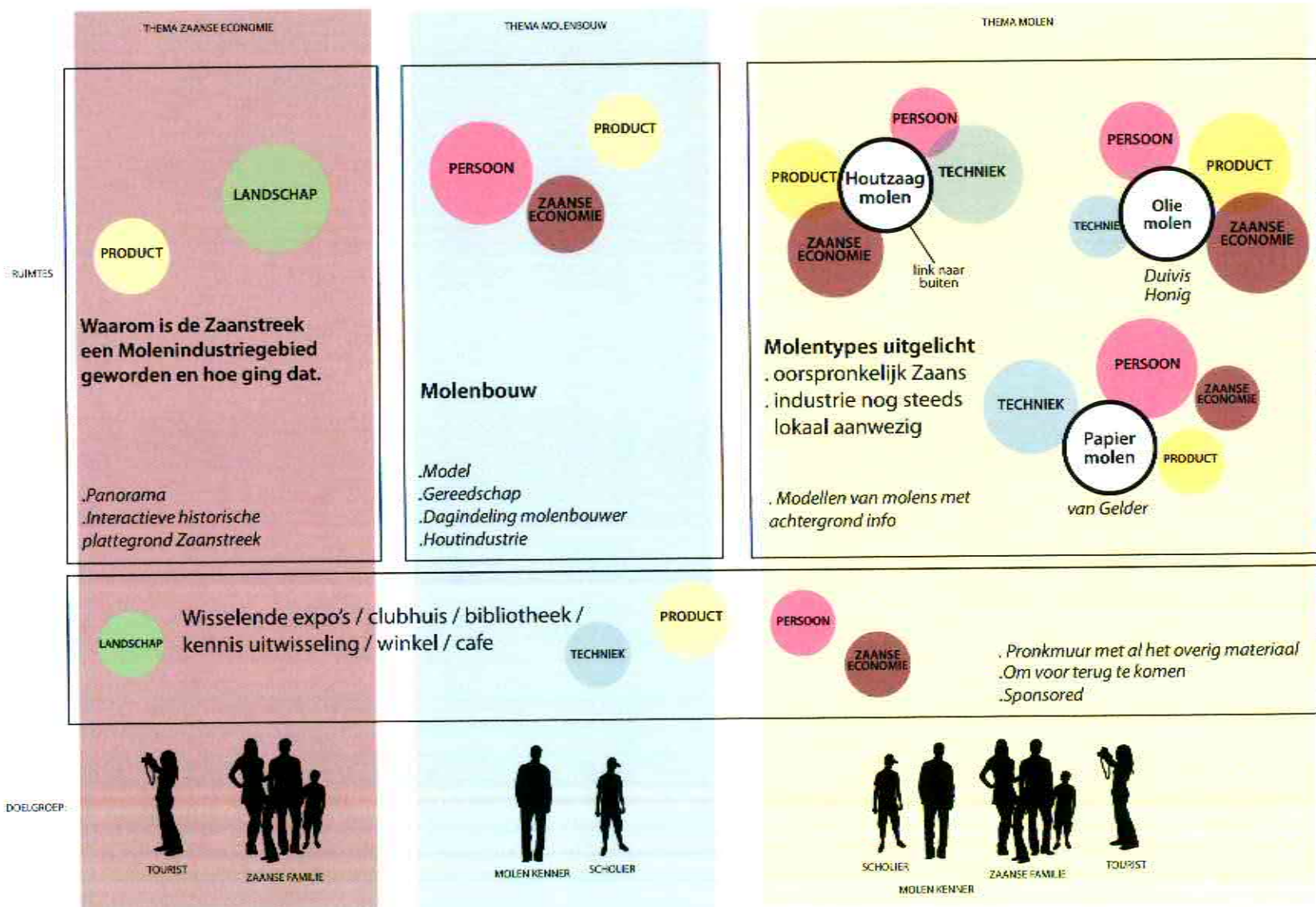
Hoe kunnen de doelgroepen aan het museum worden gebonden? De verhaallijn kan worden uitgewerkt in meerdere lagen, bestemd voor verschillende doelgroepen. Mogelijke doelgroepen: scholieren, (buitenlandse) toeristen, groepstoerisme, molenkenners, gezinnen (Zaankanters, Hollanders, Nederlanders).

HOE?

Aandachtspunten voor de vormgeving van de opstelling:
educatie, interactiviteit, wisselend nieuws (of een groeiende collectie), verborgen lagen met achtergronden en de mogelijkheid om de bezoeker ook kennis terug te laten geven (de molenkenner in bijvoorbeeld een 'kenniscafe'). Voor deze

laatste groep is het Molenmuseum ook een ontmoetingsplek. Het wat, voor wie en hoe geeft tezamen een heldere, makkelijk te overdragen verhaallijn voor de vaste opstelling. Er zijn drie thema's te formuleren waarin de meeste van de bestaande museumobjecten een plaats kunnen vinden, daarbinnen worden de stukken geclusterd waardoor

geconcentreerde eilanden ontstaan. De 'persoon' (de mens) en het 'landschap' geven handen en voeten aan het verhaal. Naast de vaste opstelling, is er ruimte voor kennisuitwisseling met de vaste leden.

Schematische tekening van verhaallijn, onderverdeeld in thema's en onderwerpen met de doelgroepbenadering

3. HUISVESTING

HUISVESTINGSVRAAGSTUK

Bij een mogelijke verhuizing van het Molenmuseum naar de Zaanse Schans spelen vele, soms tegenstrijdige belangen door elkaar heen. Om zicht te krijgen op het belang van het museum als instelling op zich, als bouwsteen voor de Zaanse Schans en als attractie in de regio, werd een interviewronde gehouden met een enkele belanghebbenden en betrokkenen. De uitkomsten zijn hieronder samengevat.

MET EEN SPEEDBOOT OP DE ZAAAN

Eduard Dirkzwager

Brand manager van Stichting Marketing Zaanstreek

Stichting Marketing Zaanstreek (SMZ) heeft als missie het waarborgen van de welvaart en het welzijn voor huidige en toekomstige generaties Zaanse. Deze missie is vertaald naar de ambitie om de huidige sociaaleconomische positie van de Zaanstreek minimaal op gelijk niveau te brengen met het gemiddelde van de andere subregio's in de Metropoolregio Amsterdam: Amstelveen, Almere, Gooi & Vechtstreek, Haarlem, Haarlemmermeer en Waterland. De stichting wil dit onder andere bereiken door een verhoging van het aandeel hoogopgeleiden (hbo en wo) en een verhoging van het gemiddeld besteedbaar inkomen. Omdat de andere genoemde subregio's ook vooruitgang boeken zullen deze gemiddelden na verloop van tijd naar boven moeten worden bijgesteld.

De Zaanse Schans is in de ogen van Dirkzwager een belangrijke trekpleister die nog veel potentie heeft om commercieel door te groeien en zo een bijdrage te leveren aan de door SMZ geformuleerde missie. Het Molenmuseum zou in combinatie met een horecagelegenheid de attractiviteit van de Zaanse Schans kunnen versterken. Volgens SMZ zou het waardevol zijn om meer activiteiten aan te bieden die mensen op een 'doe-het-zelf'-manier entertainen. De beoogde middenklasse wil als bedrijfsuitje een dagje in de molen staan, met de speedboot de Zaan bevaren of een biertje drinken met het panorama van de Zaanse Schans op de achtergrond. Dirkzwager pleit voor meer

horeca, een goed restaurant met plaatselijke gerechten en een terras waar men gezien wil worden.

GEEN REPLICAS OP DE ZAAANSE SCHANS

Jaap Hulscher

Stadsherstel Amsterdam

Stadsherstel Amsterdam bezit een aantal kavels en exploiteert een groot aantal panden aan de Zaanse Schans. De vier belangrijkste doelen van Stadsherstel zijn: het kopen en restaureren van bedreigde panden die karakteristiek zijn voor Amsterdam; het zoeken naar een goed gebruik van deze panden; het verzorgen van het onderhoud aan deze panden zodat zij in de staat blijven die zij na restauratie verkregen; het (deels) toegankelijk maken van bijzondere gebouwen.

Op de Zaanse Schans verhuurt Stadsherstel panden aan voornamelijk de Kalverringdijk en het Zonnewijzerspad. Een van de plekken die ter sprake komt als optie om de Zaanse Schans uit te breiden is het tweede 'eiland' aan het Zonnewijzerspad. Dit is in eigendom van Stadsherstel. Er is op dit stuk grond ruimte voor vijf of zes bouw kavels. Stadsherstel heeft twee Zaanse woonhuizen in opslag die op deze plek weer opgebouwd kunnen worden. Stadsherstel werkt niet met replica's. Wanneer er op die plek toch van een replica sprake is, zal dat betekenen dat de grond overgenomen dient te worden van Stadsherstel.

Jaap Hulscher van Stadsherstel denkt mee met het vergroten van de beeldkwaliteit van de Zaanse Schans en verwacht dat een hoog pand als de schuilkerk op deze kavel veel toe zal voegen aan het beeld. Het trekt de zichtlijnen vanaf de entrees (Kalverringdijk en Schipperplein) naar deze hoek van de Zaanse Schans en kan de aantrekkingskracht van de slow-route vergroten. Exploitatie van andere panden naast een eventueel museum op dit kavel kan zijn: kantoor Vereniging Zaanse Molen, wonen of erfgoedlogies.

HET MOLENMUSEUM STAAT GOED WAAR HET STAAT

Pauline Souren, gemeente Zaanstad

Beleidsadviseur, Dienst Stad: Cultuur, Monumenten & Toerisme

Souren meent dat naast de Zaanse Schans ook het hele omringende gebied moet worden meegenomen in de formulering van een plan van aanpak voor toerisme. Zij ziet de Zaanse Schans en de omringende gebieden als een onderdeel van de metropoolregio Amsterdam. De Zaanstreek moet binnen deze metropoolregio een transferfunctie hebben.

Het beoogde omringende gebied reikt van de Gortershoek in het westen tot het Voetveer in het noorden en Haaldersbroek in het zuidoosten. Dit hele gebied moet meer recreatieve aspecten krijgen die aansluiten op het dorp Koog aan de Zaan en de Zaanse Schans. Een inventarisatie van de bezoekersstromen door de gemeente geeft aan dat het aantal bustoeristen afneemt. Daarvoor in de plaats komen individuele internationale reizigers. De aanlooproutes moeten daarom aantrekkelijker worden gemaakt door een goed netwerk van wandel- en fietspaden en duidelijke informatieborden voor toeristen. Het doel is daarbij om tevens meer familie- en dagjesbezoekers aan te trekken en te laten terugkeren. De aanlegsteiger aan erf De Haan brengt per dagdeel geld op. Dienst Stad CMT ziet daar een uitbreiding in tot een recreatiehaven waar oude bidders kunnen aanmeren. Een aanleghaven kan tevens nieuwe toeristen trekken die per boot vervoerd worden en/of met een eigen boot aanmeren. Erf De Haan leent zich als locatie naast een recreatiehaven ook perfect voor een horecagelegenheid of een leerwerkplaats voor Traditionele Houtbouw.

Souren ziet het Molenmuseum liever niet verplaatst worden om de spreiding van activiteiten in het gebied te behouden. Wanneer het Molenmuseum op haar bestaande plek gehandhaafd wordt, zal er veel moeten veranderen aan de

routing vanaf het station en de benadering van toeristen. Wegen, park, looproutes en wegwijziging zullen aangepakt moeten worden. Indien het museum toch verplaatst wordt, dan zou het volgens haar aan het Schipperplein moeten komen te liggen. Het Molenmuseum kan daar een centrale functie krijgen. Eventueel kunnen er functies worden toegevoegd aan het museum, zoals een VVV of ander soort informatiecentrum. Souren ziet voor de toerist geen toegevoegde waarde wanneer er op terrein De Haan nog een molen zou komen te staan.

WIJ WILLEN IN EEN MOLEN

Vereniging de Zaanse Molen

Vereniging de Zaanse Molen is gedurende het onderzoek geregeld op de hoogte gehouden. De vereniging is blij met het initiatief om de fysieke, ruimtelijke, financiële en museale mogelijkheden van het Molenmuseum op de Zaanse Schans te verkennen. Er ligt een opdracht aan de huidige conservator en museumcommissie om te bezien welke mogelijkheden er zijn om het huidige Molenmuseum te upgraden vanuit de gedachte het museum aan actualisering toe is en een nieuw Molenmuseum nog wel even op zich zal laten wachten. De belangrijkste reden voor de vereniging om na te denken over een verhuizing van het Molenmuseum naar de Zaanse Schans is om meer bezoekers te kunnen trekken en af te zijn van de bijzonder onderhoudsgevoelige gebouwen in de Museumlaan in Koog aan de Zaan. Daarom bestaat er een voorkeur voor een eenvoudig gebouw, zonder teveel deuren, ramen en aanbouwsels. De vereniging ontwikkelde eerder het plan om molen De Ooievaar te verplaatsen naar Erf de Haan en aan te vullen met een aantal schuren. Hier zou het Molenmuseum ongebracht kunnen worden. Voor rijk en gemeente is verplaatsing van De Ooievaar geen optie.

Uit gesprekken en emailwisselingen met het bestuur kwam (gedurende de start van dit onderzoek) naar voren dat de vereniging bij een verhuizing Erf de Haan als enige serieuze optie ziet. In de Stedenbouwkundige Visie voor de Zaanse Schans wordt dit terrein aangeduid als molenerf. In de

illustraties wordt molen het Rad van Avontuur als voorbeeld gebruikt voor een mogelijke nieuwe invulling van het terrein. De Kalverringdijk wordt vanaf molen de Huisman gezien als molenland (molens en pakhuizen).

In combinatie met enkele schuren, zou een nieuw te bouwen molen huisvesting kunnen bieden aan het Molenmuseum, het kantoor van de Zaanse Molen, openbare toiletten en wellicht ook een bootjesverhuur. Aanvankelijk kan de molenschuur nog zonder opbouw gemaakt worden, waarbij het bestuur op langere termijn streeft naar het completeren van de molen. Het Rad van Fortuin was een oliemolen.

Een alternatief, dat tijdens dit project ontstond, is om geen molen maar een molenmakerswerkplaats te realiseren. Samen met de nabij gelegen paltrokmolen De Poelenburg kan dat een riant museumcomplex opleveren, waarin het houtzagen en de molenbouw centraal staan. In de exposities is dit aan te vullen met de rest van het molenverhaal. Deze optie wordt niet als zodanig gegeven in de Stedenbouwkundige Visie en het Beeldkwaliteitsplan, maar sluit wel aan op de geest van de Zaanse Schans en versterkt de historische rijkdom en de typologische diversiteit. De huisvesting van het Molenmuseum op/in een molenmakerswerf is daarom niet ondenkbaar. Volgens de vereniging is deze optie veruit te verkiezen boven huisvesting in bijvoorbeeld een Vermaning aan het Zonnewijzerspad. Nadeel is wel dat molenmakerswerkplaatsen veel ramen en deuren bevatten, die onderhouds- en inbraak gevoelig zijn.

EEN GELOOFWAARDIG ZAANS DORP

SteenhuisMeurs, Schiedam

Opstellers Beeldkwaliteitsplan en Stedenbouwkundige Visie

Gemiddeld duurt een bezoek aan de Zaanse Schans zo'n 45 minuten. Om bezoekers langer vast te houden moeten er meer evenementen en attracties komen die voor een gevarieerder aanbod zorgen. Het verhaal van de Zaanse Schans kan verrijkt worden door meerdere beleevingslagen in te zetten en bijvoorbeeld gebruik te maken van een snelle en langzame route. In essentie is de Zaanse Schans een getrouw en geloofwaardig Zaanse dorp, zoals dat er rond 1850 uit had

kunnen zien, zowel op de schaal van landschap en stedenbouw, als gebouw, erf, materiaal en detail. Nieuwe ontwikkelingen dienen zich aan dit bestaande beeld te conformeren.

In de Stedenbouwkundige Visie voor de Zaanse Schans die in 2010 door SteenhuisMeurs werd opgesteld, komt onder andere naar voren dat het zwaartepunt van de Zaanse Schans bij de Zaan en de Kalverringdijk behoort te liggen. De snelle en de langzame route verbinden het Schipperplein (hoofdentree) met het molenlint aan de Kalverringdijk respectievelijk het Zaanse buurtje met de kleine musea. Erf de Haan ligt aan de snelle route, het is het scharnierpunt van de Zaanse Schans tussen het wonen (het buurtje), de molens en de commercie van het Schipperplein in. Het Zonnewijzerspad is deel van de langzame route, die hier om goed programma verlegen zit - gericht op verdieping, onthaasting, langer verblijf en recidive toerisme.

Vanuit de Stedenbouwkundige Visie is duidelijk dat de twee mogelijke locaties een heel andere betekenis en functie hebben voor de Zaanse Schans. Vanuit het profiel van het museum (verdieping) ligt het Zonnewijzerspad voor de hand. Vanuit de wens tot klustering van het molengebeuren, is het logisch om het museum aan het molenpanorama te koppelen, en te kiezen voor Erf de Haan. De consequentie van deze keuze is dat de programmering en inrichting moet worden aangepast aan de 'snelle route', met grote bezoekersaantallen en een sterkere behoefte aan beleving dan aan verdieping.

NIEUWE LOCATIE

In het verlengde van de Visie Zaanse Schans 2015 werd door SteenhuisMeurs in januari 2011 een kort onderzoek gedaan naar mogelijke locaties voor twee nieuwe bestemmingen: het Molenmuseum en Varen op de Zaan. Voor iedere bestemming werden de voor- en nadelen van de verschillende locaties op een rijtje gezet, waarbij de Stedenbouwkundige Visie als uitgangspunt gold. Hieronder zijn de aanbevelingen voor het Molenmuseum samengevat.

ERF DE HAAN EN ZONNEWIJZERSPAD

Voor het Molenmuseum zijn twee locaties geschikt te maken: Erf De Haan en de lege erven aan het einde van het Zonnewijzerspad. Vanuit de optiek van de Zaanse Molen is het erf van De Haan aantrekkelijk – omdat daarmee al het bezit en de attracties van de vereniging aan de Kalverringdijk komen te liggen. Voor de Zaanse Schans als geheel lijkt het

Zonnewijzerspad geschikter, omdat daarmee de Zaanse Schans meer in balans komt (snelle en langzame route, menging en ontmoeting).

Bij vestiging op het Erf de Haan is het belangrijk dat het Molenmuseum gecombineerd wordt met andere functies, zoals Varen op de Zaan (met boten en fietsen) en een horecagelegenheid. Dit om de knooppunt- en hartfunctie van de locatie te benadrukken. Het gevolg hiervan kan zijn dat de spankracht van de plek wordt overschreden, door het ruimtebeslag, overlast en ingewikkeld toezicht.

Op de locatie aan het Zonnewijzerspad kan het museum gerealiseerd worden zonder andere functies erbij. In de typologie van de kerk is een goede museumindeling waarschijnlijk mogelijk. Het museum past goed bij de 'slow-route' van de Schans en kan de attracties aan de Kalverringdijk (museumwoningen, restaurant De Walvis) en bij de kuiperij

(speelplaats, kindermolen) aanvullen en versterken. Het kantoor en verenigingsgebouw van de Zaanse Molen is wellicht te realiseren in een eveneens nieuw te realiseren woning (herplaatsing of replica) naast de schuilkerk.

Bij beide locaties zouden functies als het depot/archief elders moeten worden ondergebracht, wil het volume van het museum niet een te grote impact hebben. Beide locaties kunnen niet maximaal verdicht worden. Dit zou teveel impact hebben op de gebouwde omgeving en de molenbiotopen.

ONTBREKENDE TYPOLOGIEËN

De groei van de Zaanse Schans was jarenlang voornamelijk afhankelijk van de sloop van oude gebouwen elders in de Zaanstreek. Dat betekende dat sommige soorten panden oververtegenwoordigd dreigden te worden, terwijl andere typisch Zaanse gebouwvormen ontbraken. In 1968 stelde

architect Jaap Schipper een lijst op van ontbrekende gebouwen op de Zaanse Schans:

- Herenhuizen
- Boerderijen
- Pronkgevels 1770
- Publieke gebouwen, kerken en vermaningen
- 17e-eeuwse huizen en stolpen
- Padsbruggen en ophaalbruggen
- Luchthuizen
- Winkels

Wanneer in 2010 opnieuw een 'boodschappenlijstje' van ontbrekende bouwtypes wordt gemaakt, dan blijkt er sinds 1968 niet zoveel veranderd. Voor de dijken, de paden en de lege molenerven kan van alles worden bedacht dat nog mist aan de Zaanse Schans.

Een grote verandering sinds de stichtingsperiode is dat het doorgaans niet meer wenselijk en ook niet meer nodig is

om monumenten te verplaatsen. Aan de ene kant is dat een enorme beperking voor de Zaanse Schans, omdat moeilijk historische bouwwerken kunnen worden toegevoegd. Aan de andere kant geeft het de vrijheid om manco's in de 'verzameling' Zaanse gebouwen op te vullen met replica's, of reconstructies op basis van historisch onderzoek of opmetingstekeningen. De nieuwbouw van molen Het Jonge Schaap is een voorbeeld hiervan. Uitgangspunt moet blijven dat de bouw van opgeslagen originele panden de voorkeur verdient (mits op een historisch juiste locatie), replica's historisch getrouw zijn, kloppen in materiaal en detail, alsmede een typologische verrijking voor de Zaanse Schans betekenen. Ontbrekende typologieën:

Kalverringdijk (onder de dijk):

- Tuinhuisje met tuin
- Kerk (vermaning Westzijde Zaandam).
- Herenhuizen

Paden:

- Schuilkerk of stolpboerderij (schuilkerk Papenpad in Zaandam of schuilkerk Krommenie).
- Geschakelde arbeidershuisjes of kleine wooncomplexen ('Het Blauwe Hof' in Wormerveer of 'Huisje van zessen' in Assendelft).
- Kaats: bouwwerk met schuin dak (bergplaats, soms bewoond).
- Ophaalbrug, eventueel watermolen

Achterveld (entreegebied):

- Molenerf met pakhuizen (bijvoorbeeld papiermolen met veel schuren)
- Bedrijfsserven

Erf De Haan (nu: locatie toiletgebouw)

- Molenerf met schuren, eventueel zelfs rand dorpsbebouwing of vroege fabriek

Tekeningen van Jaap Schipper, horend bij de inventarisatie van ontbrekende typologieën in de Zaanse Schans. Boven: 17e-eeuws huis aan de Rozengracht 1a in Zaandam, midden: vermaning in Westzaan, onder: herenhuys in Westzaan uit 1729 met pronkgevel. [GAZ]

BEHUIZING KIEZEN

De zoektocht naar een nieuwe behuizing richt zich per definitie op gebouwen zoals die rond 1850 in de Zaanstreek voorkwamen. Een belangrijke afwegingsfactor is of het gebouw een toegevoegde waarde heeft voor het grotere 'verhaal' dat de Zaanse Schans wil vertellen.

Er zijn drie gebouwen die wat betreft type, oppervlakte en uitstraling bruikbaar zouden zijn:

- een replica van de bestaande katholieke schuilkerk uit 1695 aan het Papenpad in Zaandam (Zonnewijzerspad);
- een replica van de in 1914 gesloopte oliemolen Het Rad van Avontuur (Erf de Haan). Deze molen is uniek door zijn vierkante onderbouw, die ruimte biedt voor andere functies. Overigens is het wel de vraag in hoeverre nog een oliemolen aan de Zaanse Schans werkelijk een verrijking is - naast De Ooievaar, De Zoeker, De Os en De Bonte Hen. Andere molentypes ontbreken

op de Zaanse Schans, zoals een papiermolen (maar die stonden vooral in het achterveld), een hennepklopper of een volmolen.

- een replica van het erf een molenmaker, zoals dat van de Gebroeders Gorter te Wormerveer. Een alternatief is om een nieuw molenmakerserf te ontwerpen/simuleren, geheel volgens de historische en functionele logica van deze complexen.

Wanneer de drie mogelijke gebouwvormen worden gecombineerd met de twee locaties, dan blijven er vier opties over:

A. De schuilkerk van het Papenpad in Zaandam aan het Zonnewijzerspad. Naast huisjes voor arbeiders en ambachtslieden stonden aan de paden in de Zaanstreek ook openbare gebouwen, zoals schuilkerken. Dit zijn relatief grote

volumes in een kleinschalige omgeving, hoewel ook weer kleiner dan de openbare gebouwen (kerken) aan de dijk. Deze gebouwen waren vaak rijker versierd dan een pakhuis of een huis aan het pad.

B. Een replica van een molen (onderbouw) op Erf de Haan. Er heeft vroeger een oliemolen op deze kavel gestaan.

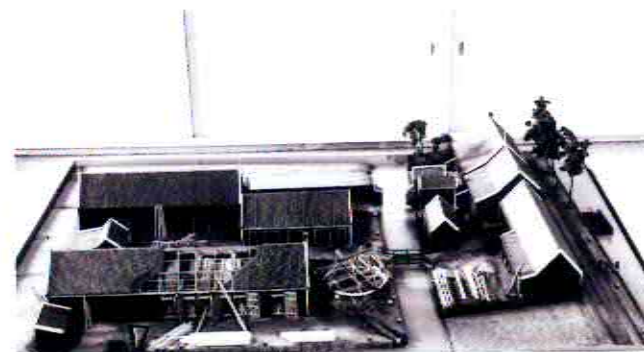
C. Een molenmakerswerkplaats op Erf de Haan of het Zonnewijzerspad. Dit is, net als de schuilkerk, een verrijking van de Zaanse Schans en lijkt voor een molenmuseum een logische keus: het is de geboortegrond van de Zaanse molens.

A. De katholieke schuilkerk aan het Papenpad in Zaandam.

B. Oliemolen Het Rad van Avontuur, gebouwd in 1648 en gesloopt in 1915. Hij stond op een vierkant pakhuis met plat dak, dat diende als stelling. [GAZ]

C. Een molenmakerswerkplaats

A. HET MOLENMUSEUM IN EEN SCHUIKERK AAN HET ZONNEWIJZERSPAD

In de typologie van de kerk is een goede museumindeling mogelijk. Het museum past goed bij de 'slow-route' van de Zaanse Schans en kan de attracties van de Kalverringdijk (museapanden, historische winkels, restaurant De Walvis) en bij de kuiperij (speelplaats, kindermolen) aanvullen en versterken. De hoge schuilkkerk zou vanaf beide entrees van de Zaanse Schans een gezicht geven aan de slow-route.

Op de lokatie is er naast de schuilkerk ruimte voor het kantoor en verenigingsgebouw van de Zaanse Molen, dan wel voor woningen. Stadsherstel heeft twee Zaanse huizen in opslag liggen met het oog op reconstructie op deze lokatie.

Voor de eigenaar van het 'eiland' aan het Zonnewijzerspad, Stadsherstel Amsterdam, is een replica echter geen optie. Het beleid van Stadsherstel is om alleen historische te panden te herstellen en hooguit te herplaatsten. In het geval van

een replica schuilkerk wil Stadsherstel meewerken door de benodigde kavels te verkopen.

Papenpad nr.13. De eerste vermeldingen van sloot, sluis en pad stammen uit de eerste helft van de 17e eeuw. De Papenpadsloot en -sluis loopt van

de Zaan naar het Westzijderveld. De sloot verbindt de Zaan met De Gouw. Het pad heette aanvankelijk het Jacob Dirckxpad. De naam werd in de 18e

eeuw gewijzigd, toen een katholieke kerk aan het pad was gebouwd. Het padreglement is van 1754.

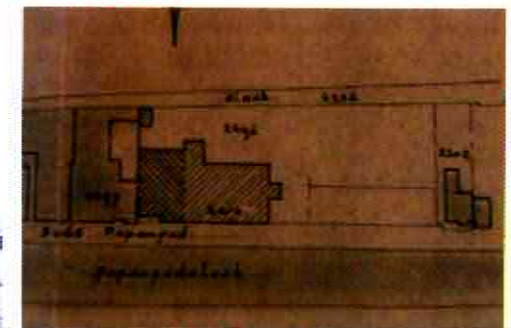
Schuilkkerk omstreeks 1910. Links is een kleine aanbouw te zien, waarschijnlijk de pastorie.

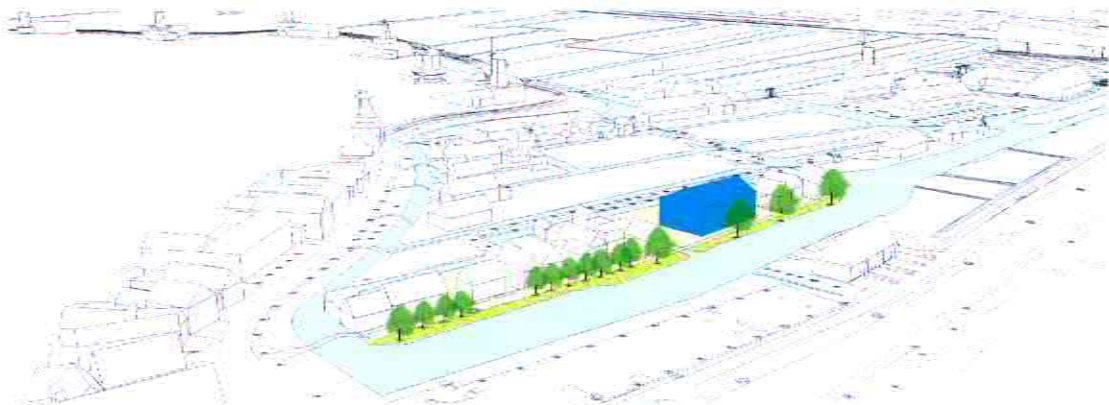
Omstreeks 1910. Het stenen huis van nummer 11 is hier al te zien. De ruime tuin van het genootschap ten westen van de kerk ook. [GAZ]

Rond 1950 is de pastorie uitgebreid en is er een dakkapel toegevoegd. [GAZ]

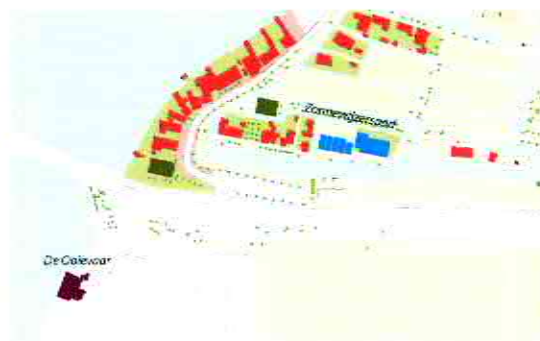
Het perceel van de Schuilkkerk aan het Papenpad nr 13 in Zaandam aan de Papenpadsloot. Aan de achterzijde ook een sloot. Situatie 1973. [GAZ]

Positieschets van het Zonnewijzerspad, met rechts de invulling van de schuilkerk en enkele nog te verplaatsen woningen.

A. De Schuilkerk met pastorie en ommuurde tuin, in zijn oorspronkelijke positie zoals aan de Papenpadsloot

C. Een variatie met de vier Zaanse huizen van het Papenpad in context met de Schuilkerk met pastorie.

B. De Schuilkerkreplika met pastorie en ommuurde tuin, daarnaast de herplaatsing van de twee Zaanse huizen die Stadsherstel Amsterdam in opslag heeft.

D. Met de Schuilkerk een kwartslag gedraaid passen er meer huizen op het 'eiland'. Maar de goothoogte van de kerk wordt dan te hoog volgens het beeldkwaliteitsplan.

Oppervlakte is ongeveer 240 m² per verdieping; met drie lagen waarvan een een vide is, heeft deze locatie ± 380m²

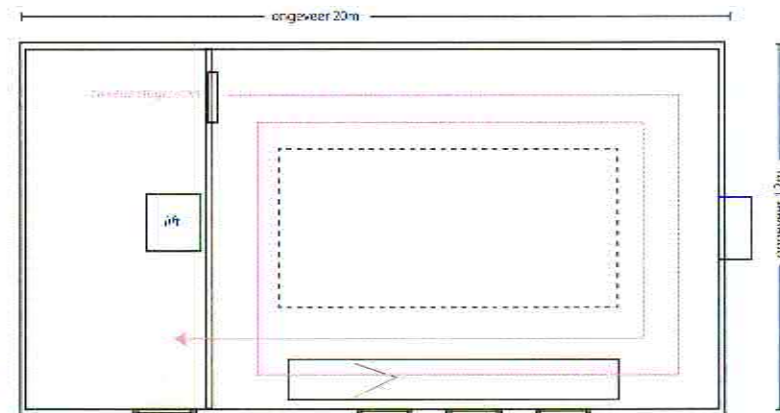
Uit Stedenbouwkundige visie Zaanse Schans 2010:

Voor nieuwbouw en inrichting van de openbare ruimte gelden de volgende stedenbouwkundige richtlijnen:

- Verlengen van het Zonnewijzerspad over het water naar het volgende lege eiland.
- Profiel van het pad (van zuid naar noord) aanhouden in het verlengde van het Zonnewijzerspad: sloot- bleekvelden/voortuinen-pad-bebouwing (soms met voortuintje)-achtererf-sloot.
- Het Zonnewijzerspad aan laten sluiten op de bestaande kruising van Kraaiennest/De Kwakels.
- Een vermaning of schuilkerk is aan dit pad toegestaan. Originele pand gewenst of anders een getrouwe replica.
- Op de locatie zijn maximaal vijf woningen / kavels mogelijk (of drie woningen en een schuilkerk).
- Als uitgangspunt voor nieuwbouw de bestaande arbeiderswoningen en erven aan het Zonnewijzerspad nemen: pandsgewijze of geschakelde opbouw, geregeld doorzichten tussen de gebouwen, verspringende rooijlijnen, kleine voortuinen mogelijk.
- Verplaatsing van molen de Hadel naar het uiterst zuid-west gelegen punt van de kavel van de scheepswerf, ter versterking van de langzame route aan het Kraaiennest.

Richtlijnen op gebouwniveau

- Bestaande arbeiderswoningen als uitgangspunt nemen.
- Herhaling van woningtypes is mogelijk zolang er een pandsgewijze uitstraling is. Geen strokenbouw.
- Goothoogtes tussen 3 en 4 meter.
- Nokhoogtes tussen 5 en 6 meter.
- Materialisatie, kleur en detaillering gevels in Zaanse houtbouw.
- Materialisatie dak: dakpannen.
- Nieuwbouw / zuivere replica mogelijk die voldoet aan de eisen van het beeldkwaliteitplan en de richtlijnen in welstandsnota. Voorkeur voor herbouw slooppanden.
- Exterieur en interieur schuilkerk als een zuivere replica mogelijk.
- Interieurs woningen in eigentijdse opzet mogelijk.

Schuilkerk Papenpad, schetsmatige plattegrond

MOGELIJKE OPSTELLING

De entree voert door de winkel van het Molenmuseum. Hiervan is het assortiment authentiek en fris, met een link naar de producttentoonstelling. Op de 'techniek-etage' bevinden zich de bibliotheek en het kenniscafe, waar bezoekers en leden elkaar ontmoeten en op informele wijze kennis te delen.

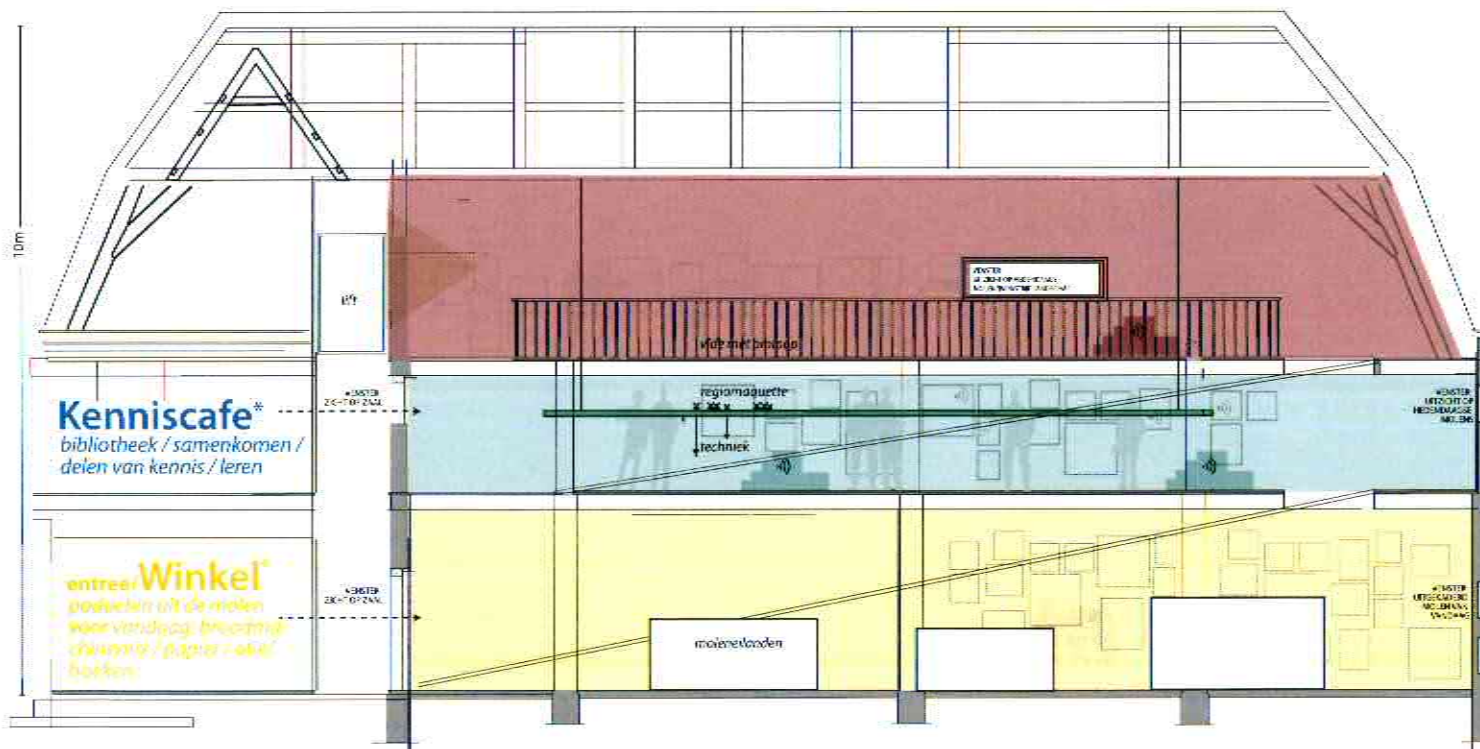
De thema's van het Molenmuseum worden verdeeld over drie niveaus; Zaanstreek, Molenbouw en Molens. De niveaus worden van boven naar beneden beleefd, door na binnenkomst meteen in de lift te stappen. Tijdens de liftreis wordt je meegenomen

in de tijd naar 1780. Op zolder is een grote vide waarin de regiomaquette hangt. Tijdens de rondgang kom je van alles te weten over de Zaanstreek, de over eese handel via Amsterdam en het leven van de mensen toen.

Via een hellingbaan loop je de techniekwereld binnen, de wereld van de molenbouwer. Door zijn leven te volgen waan je je in 1800. Audioverhalen geven achtergrondinformatie in verschillende talen, daar kun je even voor gaan zitten. Heb je niet zoveel tijd om in het museum te besteden, bezoek dan alleen de begane grond, waar de rest van de bezoekers naar afdalen om te zien wat Zaanstreek in 1850 allemaal produceerde en nog altijd produceert.

Klimaat en veiligheid zijn in dit pand ogenschijnlijk goed te beheersen. De lift en hellingbanen zorgen voor een uitstekende rolstoel en mindervalide toegankelijkheid. Deze voorwaarden moeten samen met brandveiligheid overigens nog feitelijk en technisch onderzocht worden.

UITKOMST: IN HET GEBOUW PAST EEN PRACHTIG MUSEUM. MAAR: REPLICA'S OP DE ZAAANSE SCHANS HEBBEN OOK EEN AUTHENTIEK INTERIEUR. EEN KERK OMBOUWEN TOT MUSEUM WORDT DAN LASTIG. DE SCHUIJKERK VAN HET PAPIENPAD IS NOGAL GROOT OP DEZE LOCATIE EN LAAT ZICH MOEILIJK ASSOCIËREN MET EEN MOLENMUSEUM

Schuijkkerk Paperpad, schetsmatige doorsnede
* ook zonder entreegelden toegankelijk?

Zaanstreek

Waarom is de Zaanstreek een molenindustriegebied geworden en hoe ging dat

- regiomaquette
- historische handelsfoto's
- landschapsschilderijen
- projecties handel²
- verhalen handel

- > wind voelen/zien
- >
- >
- > beweging
- > zitten luisteren

Molenbouw

Dagindeling van een molenbouwer als ingenieur en timmerman

- gereedschap
- kleding / drank /
- oude technische tekeningen
- historische foto's
- projecties
- verhalen

- > voelen
- > persoonlijk
- > voor de freaks
- > met geluid
- > beweging zien
- > zittend luisteren

Molen

Compakke en zichtbare molen in 1850 vervaardigd in de fabriek van de molenbouw

- werkende schaalmodellen
- werkende werktuigen
- verpakken / vervoer
- schilderijen/cadeau molens
- windenergie

- > kracht voelen en horen
- > kracht horen
- > zwaar werk voelen
- > pronkmuur
- > molengeluid

B. HET MOLENMUSEUM IN HET RAD VAN AVONTUUR OP ERF DE HAAN

De tweede optie is vestiging van het museum in een replica van de oliemolen Rad van Avontuur op het Erf de Haan. Erf de Haan leent zich prima voor een bijzondere bestemming, want het is een scharnier van de sferen en doelgroepen van de Zaanse Schans. Daarnaast is dit een hele prominente plek op de Zaanse Schans, die als het ware vraagt om een programmering als een transferpunt met een gemengde functie.

Een oliemolen op deze plek is niet vreemd. Er heeft omstreeks 1630 een oliemolen op deze locatie gestaan, later vervangen door een houtmeelfabriek die er in

verschillende gedaanten tot 1963 heeft gestaan. Er zou een reconstructie op deze plek gemaakt kunnen worden van oliemolen 'Het Rad van Avontuur', een achtkantige bovenkruier op een groot ondervierkant met een schuur. Het was een voor de Zaanstreek unieke constructie. Deze molen heeft vanaf 1648 in Zaandam-Oost gestaan. In 1914 werd de molen gesloopt.

MOGELIJKE OPSTELLING

Bij de inpassing van het Rad van Avontuur op Erf De Haan zou een groot gedeelte van het Erf onbebouwd blijven door de compactheid van de molenshuur en de bijbehorende

schuurtjes. Het platte dak van de vierkante molenshuur leent zich heel goed als uitkijkpunt of terras. Dit geldt ook voor de onbebouwde ruimte van het erf aan de Zaan.

UITKOMST:

DE BESCHIKBARE RUIMTE IS KRAP VOOR HET MOLENMUSEUM. DE EIS DAT EEN REPLICA EEN TYPLOGISCHE VERRIJKING OPLEVERT IS HIER DISCUTABEL. HET IS DE VRAAG OF EEN MOLEN IN HET MOLENPANORAMA HET JUISTE ICOON IS VOOR HET MOLENMUSEUM.

Uit Stedenbouwkundige visie Zaanse Schans 2010:

Voor nieuwbouw gelden de volgende stedenbouwkundige richtlijnen:

- Kavel valt samen met molenerf.
- Erf en bebouwing opvatten als onderdeel van de molenserie aan de Kalverringdijk.
- Beleefbaar houden van de hoogteverschillen van het erf in samenhang met de dijk.
- De stedenbouwkundige typologie is die van een molenerf: bijvoorbeeld een pelmolen of blauwselmolen.
- Mogelijkheid tot plaatsing van diverse bouwwerken, afhankelijk van het molentype. Oriëntatie van gebouwen hangt af van het gekozen molentype.
- Compacte clustering van al dan niet geschakelde gebouwen: schuren, eventueel een molen of een vroege fabriek.
- Kleine gebouwtjes aan het water, grotere volumes centraal op de kavel.
- Letterlijk herkenningspunt: met molen of zonder molen.
- Rekening houden met biotoop van Molen De Poelenburg.
- Geen natuurlijke oevers, culturele inrichting.

- Het percentage bebouwing op een molenerf mag vrij hoog zijn, mits gebaseerd op historische voorbeelden.
- Samenhang in ontwerp van bebouwing en buitenruimte handhaven/nastreven.
- Niet alleen een interessant beeld vanaf de Kalverringdijk nastreven, ook vanaf het water.
- Rooilijn, maat en schaal afhankelijk van de gekozen molentypologie. Ook andere molenerven aan de Kalverringdijk als uitgangspunt nemen.

Richtlijnen op gebouwniveau

- Goothoogte: als uitgangspunt de molens, pakhuizen en schuren aan de Kalverringdijk nemen; afhankelijk van de gekozen molentypologie en rekening houden met windvang belendende paltrokmolen (Poelenburg).
- Plint met publieksruimtes mogelijk.
- Materiaalgebruik, detaillering en kleur is afgestemd op de typische Zaanse houtbouw.

Oliemolen Het Rad van Avontuur, gebouwd in 1648 en gesloopt in 1914. De molen week af van zijn soortgenoten, door het ontbreken van een met pannen gedekte molenshuur. Hij stond op een vierkant pakhuis met plat dak, dat diende als stelling. [GAZ]

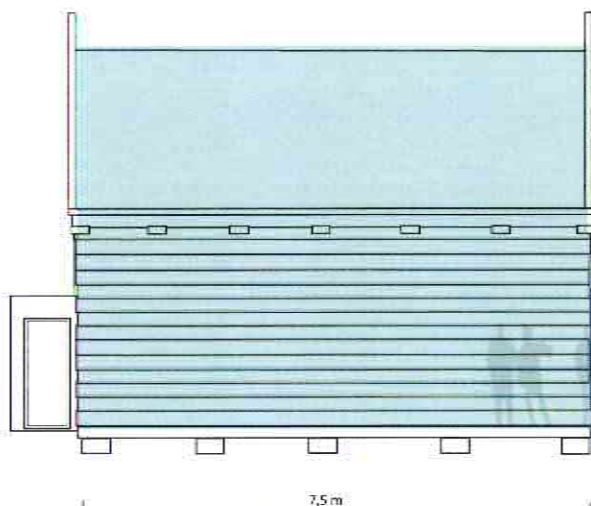

Positieschets tov de Zaanse Schans

Molenbouw

Dagindeling van een
molenbouwer als ingenieur
en timmerman

- gereedschap
- kleding / drank /
- oude technische tekeningen
- historische foto's
- projecties
- verhalen

Oliemolen het Rad van Avontuur
ongeveer 200 m² schuur.

Zaanstreek

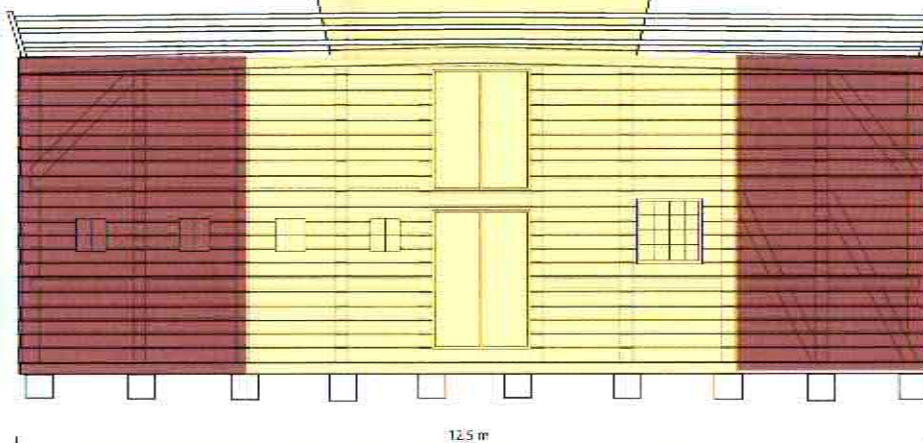
Waarom is de Zaanstreek
een molenindustrie-gebied
geworden en hoe ging dat

- historische handelsfoto's
- landschapschilderijen
- projecties handel
- verhalen handel

Molen

Oorspronkelijk Zaanse molens
Tot 1850 woonde de molenier
nog steeds bij de molen

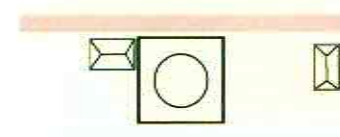
- werkende schaalmodellen
- werkende werktuigen
- verpakken / vervoer
- schilderijen/cadeau molens
- windenergie

Waterkant aanzicht

Tuinkant aanzicht

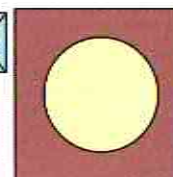

Oorspronkelijke locatie schets Oliemolen het Rad van Avontuur

Plattegrond indeling naar thema

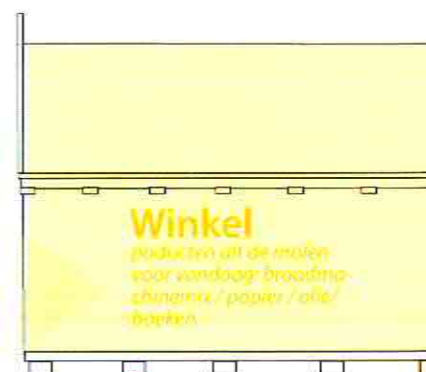
Techniek

Zaanstreek / Molen

Winkel

Extra schuur op het perceel

C. HET MOLENMUSEUM IN EEN MOLENMAKERSWERKPLAATS

Een molenmakerij is nog niet aanwezig op de Zaanse Schans. Deze erftypologie bestaat uit een verzameling van schuren en loodsen waar delen van de molens werden gebouwd. De bedrijven lagen verspreid door de Zaanstreek. De typologie biedt veel speelruimte voor het Molenmuseum. De losse panden kunnen worden gebruikt voor aparte thema's. Ze kunnen individueel klimatologisch gestuurd en beveiligd worden. Er is voldoende oppervlakte voor secundaire activiteiten als leerwerkplaats, 'het honk' of 'kenniscave', bibliotheek of kantoorruimte. Het belangrijkste uitgangspunt is dat de erfindeling historisch verantwoord is. Hiervoor

is een onderzoek gedaan naar de opzet van verschillende molenmakerswerkplaatsen en de logistiek ervan. Hiermee zijn de vereiste ingrediënten van deze typologie op een rij gezet. Als eerste voorbeeld is het erf van de Gebroeders Gorter die een molenbouwbedrijf bezaten. Dit erf lag aan het Zuideinde 33 te Wormerveer en is eventueel goed na te bouwen. Andere werkplaatsen zijn die van P. Out voorheen Vredenduin, Vredenduin aan het Kerkepad te Zaandijk, C. Fray aan het Zuideinde te Westzaan, Gebr. Husslage in Zaandijk, timmerwerf Stam te Oostzaandam en J. Berendans aan de Noorddijk te Wormerveer.

UITKOMST:

DE TYPOLOGIE PAST GOED BIJ HET VERHAAL VAN DE DE ZAAANSE SCHANS EN DE MOLENS. DE INDELING VAN HET ERF IS FLEXIBEL, DE INHOUD IS GROOT GENOEG VOOR DE COLLECTIE VAN HET MOLENMUSEUM EN HET INTERIEUR IS IN TE PASSEN IN HET CONCEPT VAN EEN MOLENWERKPLAATS.

BIJ DE TUSSENPRESENTATIE (OP 10 NOVEMBER 2011) WERD UNAMIEM POSITIEF GEREAGEERD OP DIT TYPE. DE VRAAG WERD GESTELD OF OP BEIDE LOCATIES EEN MOLENMAKERIJ KAN PASSEN EN HISTORISCH IS TE VERANTWOORDEN. UITGANGSPUNT IS DAT DE OPZET VAN HET ERF HISTORISCH VERANTWOORD IS.

Het erf van molenmakerswerkplaats gebr. Gorter aan het Zuideinde te Wormerveer.

Maquette van de molenmakerij van Gebrs Gorter te Wormerveer omstreeks 1888. Vervaardigd door de heren Brasser en Bruun van der Stadt. [VZM]

Erfreconstructie van de molenwerkplaats van de gebr. Gorter naar een bouwtekening uit 1906

Erf van molenmakerij Verheul Koog ad Zaan [VZM]

1960 Westerschuur van Molenmakerij Vredenduin;

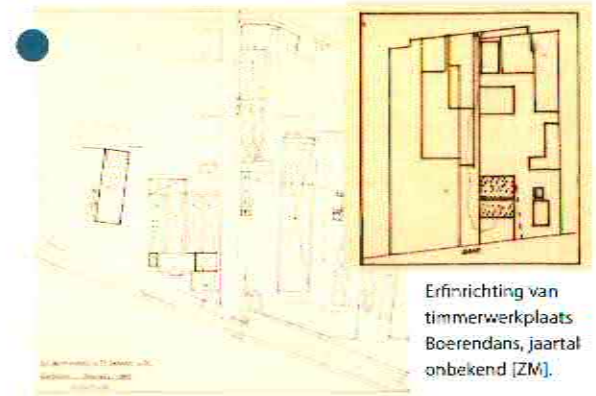
Noorder-Kerkpad, werkplaats P. Out, aannemer. [GAZ/HVKZ]

Werkplaats P. Out achter Nederlands Hervormde Kerk

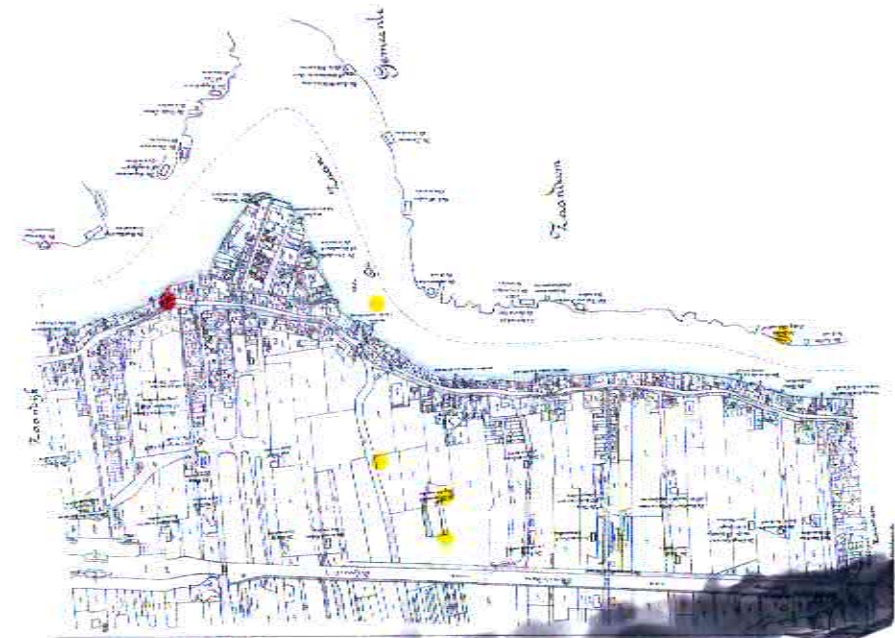

Lagedijk, Zaandijk. Molenmakerij Saendijck BV, gesticht in 1975 door Smit en Maas. [GAZ]

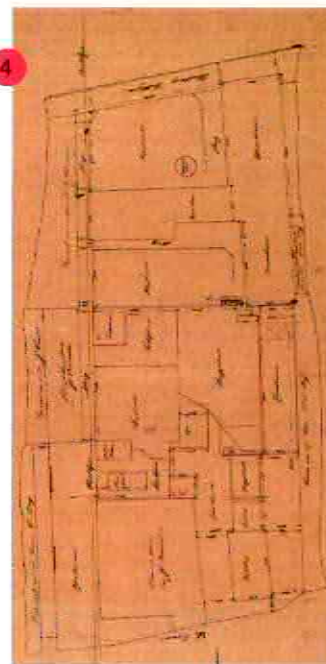
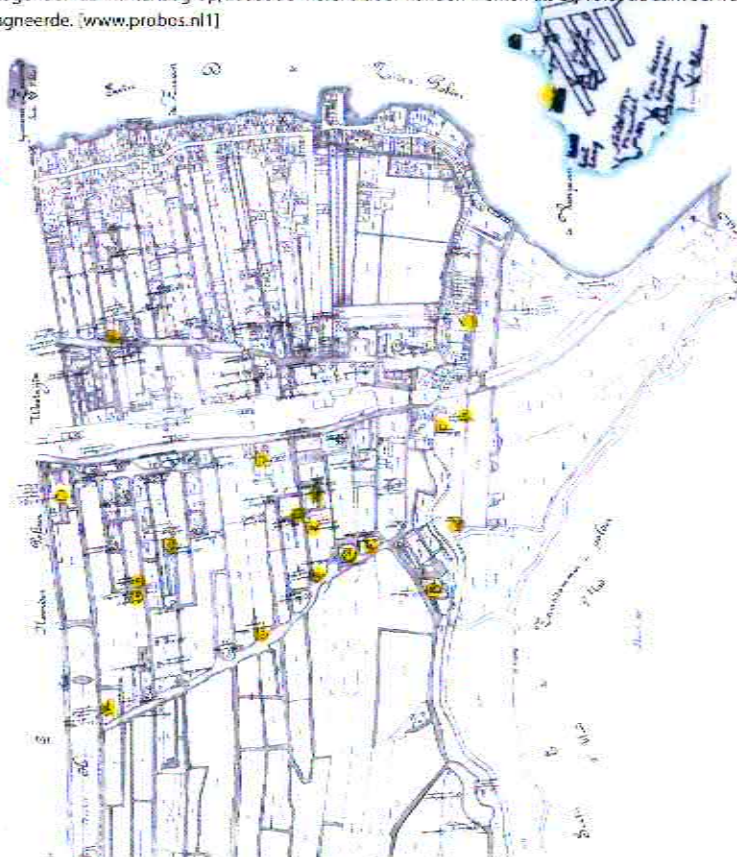
Erfinrichting van timmerwerkplaats Boerendans, jaartal onbekend [ZM].

Positietekening erf houthandel Donker te Zaandijk, P. Donker kocht in 1856 de papiermolen Het Herderskind in het Guisveld en bouwde deze om tot houtzaagmolen (verbrand in 1928). [GAZ]

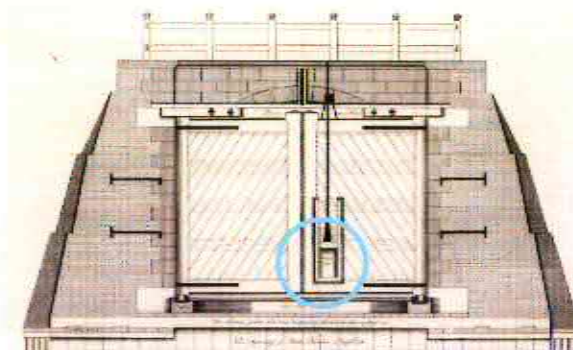

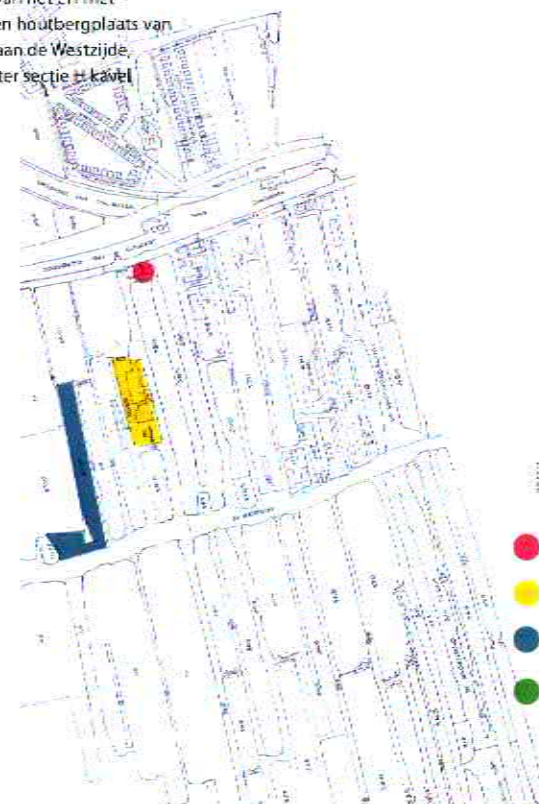
1907 Het 'wateren' van hout voor de wal van de molen Poltrop en de Zaadzaaijer te Zaandijk. Het wateren van hout was een onderdeel van de productiecyclus. Hout werd over het water aangevoerd en bleef vaak in een 'balkengat' nog een tijd liggen voordat het verzaagd werd. In de zomers bouwde men daar op de bodem de zogenoemde 'winterlaag' op, zodat de molens door konden werken als bij vorst de aanvoer van het hout stagneerde. [www.probos.nl]

Positietekening van het erf met timmerschuren en houtbergplaats van J.B. Boerendans aan de Westzijde, Zaandam. Kadaster sectie H kavel 2228 [ZM]

Aanzicht van sluisdeuren met gemetselde zijkanalen. Voor de aanvoer van lange stammen naar een timmerwerf, voor het maken van een molenroede (ca 22 meter) waren in de sluisdeuren vaak speciale schuiven aangebracht om de stammen vanuit de Zaan de polder in te laten. O.a. de Zaandijkersluis had een zogenaamde roedschuif. [ZM]

WPT11
WPT12
WPT13
WPT14
WPT15
WPT16
WPT17
WPT18
WPT19
WPT20
WPT21
WPT22
WPT23
WPT24
WPT25
WPT26
WPT27
WPT28
WPT29
WPT30
WPT31
WPT32
WPT33
WPT34
WPT35
WPT36
WPT37
WPT38
WPT39
WPT40
WPT41
WPT42
WPT43
WPT44
WPT45
WPT46
WPT47
WPT48
WPT49
WPT50
WPT51
WPT52
WPT53
WPT54
WPT55
WPT56
WPT57
WPT58
WPT59
WPT60
WPT61
WPT62
WPT63
WPT64
WPT65
WPT66
WPT67
WPT68
WPT69
WPT70
WPT71
WPT72
WPT73
WPT74
WPT75
WPT76
WPT77
WPT78
WPT79
WPT80
WPT81
WPT82
WPT83
WPT84
WPT85
WPT86
WPT87
WPT88
WPT89
WPT90
WPT91
WPT92
WPT93
WPT94
WPT95
WPT96
WPT97
WPT98
WPT99
WPT100

- Molenmakers timmerwerkplaats
- Houtzaagmolen, houtzagerij
- Houthandel
- Scheepswerf

LOGISTIEK OVER HET WATER VOOR EEN MOLENMAKERSWERKPLAATS

Voor een molenmakerij is het niet genoeg om een historische verantwoorde te maken. Ook de ligging van het erf ten opzichte van het water en de aanvoerlijnen van het materiaal zijn belangrijk. De toevoer van hout voor de bouw van molenonderdelen werd via het water gedaan, hetzij via de Zaan of via de sloten. Voor de twee locaties in de Zaanse Schans (Erf de Haan en locatie Zonnewijzerspad) betekent dit dat het een vereiste is dat de locaties aan het water liggen. Daarnaast is het noodzakelijk dat de toevoer van hout via het water mogelijk is, om een geloofwaardig verhaal ('het had zo kunnen zijn in 1850') te kunnen vertellen over het functioneren van de werkplaats.

Voor beide locaties is uitgezocht hoe de logistiek over het water is. Voor de locatie Erf de Haan is het simpel, het hout zou via de Zaan toegevoerd worden. Voor het Zonnewijzerspad is het iets ingewikkelder, maar nog steeds historisch te verantwoorden. Het hout zou via de Haaldersbroekersluis toegevoerd worden. Na de bedijking van de Kalverpolder was het niet meer mogelijk om met een schip vanuit de Zaan, de Poel of de Braak in de polder te komen. Er werden drie schutsluizen gebouwd om vanuit de omringende wateren de polder in en uit te kunnen. De sluizen werden voorzien van een roedschuif zodat de houtstammen konden worden doorgesluisd. De Haaldersbroekersluis is in dit gebied als enige over. Op de kaart hiernaast is de route voor de aanvoer van houtem stammen naar het Zonnewijzerspad aangegeven.

In 1637 wordt er tijdens de bedijking van de Kalverlanden door de Heemraden verklaard dat verbinding met de Zaan, door de Braak, altijd onbelemmerd blijft. Sindsdien moet de Kalverbrug over de Braak er al zijn. [kaart GAZ]

De route voor de aanlevering van bijvoorbeeld de houtstammen voor de roede aan de timmerwerkplaats, kan ook vandaag nog uitgevoerd worden via de Haaldersbroekersluis.

Haaldersbroekersluis met de roedschuif (foto: Cees Kingma)

REACTIES OVER DE DIVERSE MOLENMAKERSWERKPLAATSEN

Ter aanvulling en controle van de ingrediëntenlijst, werd er naast onderzoek het naar de opzet van verschillende molenwerkplaatsen en de logistiek van de houtaanvoer, gesproken met mensen uit 'het molenveld'. Hun reacties op de locaties en de opzet van een molenmakerswerf uit de Zaanstreek van voor 1850 zijn hier samengevat.

BART NIEUWENHUIJS, RESTAURATEUR:

In het archief van de gemeente en in het archief van de Zaanse Molen zijn wel wat afbeeldingen te vinden van molenmakerijen.

Maar.... is het niet veel passender om op de plek van het huidige toiletgebouw een houtloods te bouwen?

Deze loods zou perfect aansluiten op molen De Poelenburg. In het oorspronkelijke plan voor de verplaatsing van deze molen in 1963 tekent de heer Husslage (architekt, molenmaker) op deze plek ook al een houtloods. Het betreft een houtloods van houthandel Stadlander en Middelhoven, afkomstig van het erf van paltrokmolen De Veldvlieger, later stoomhoutzagerij De Veldvlieger.

Loods nr. 17 is gebouwd in ca. 1860 en gedemonteerd in 1977.

De oorspronkelijke lengte was 70 meter, de breedte 8 à 9 meter.

De constructie bestaat uit jukken (stijlen, korbelen en liggers), h.o.h. ca. 5 meter, met aan beide zijden een geschoorde luif.

NB: bij molenmakerijen stonden vnl. dichte schuren, de open loodsen (droogschuren) horen bij de houtzaagmolens en de houthandel.

RON BLONK, MOLENMAKERIJ SAENDIJK:

Per 1 januari 2012 heb ik, de Windmolenmakerij Saendijck B.V.

van Somass bouwbedrijf B.V. overgenomen. Zelf ben ik bezig de geschiedenis van deze molenmakerij te onderzoeken. Mijn leermeesters en oprichters van dit bedrijf, Nico Maas en Gerrit Smit, hebben veel ervaring opgedaan bij molenmakerij de Gebroeders Husslage, die op hun beurt weer bij molenmakerij Vredenduin te Zandijk hebben gewerkt.

Molenmakerij Vredenduin had een loods van ongeveer 25 m lang, daar kon n.l. een molenroede van 22 meter in. Het bedrijf lag ook aan vaarwater. Veel vervoer ging per dekschuit. Als je lang hout wilt bewerken (zagen, vlakken, schaven), dan zou je minimaal een lengte van 11 meter nodig hebben. Je ziet vaak ook luiken in de weeg om nog langer hout te kunnen bewerken! Verder waren er meerdere schuren voor opslag. Je zag ook net als bij de molens een gang (steiger) van de schuur naar het water.

FRANS WYTEMA, RESTAURATEUR:

Er bevindt zich een restant van de werkplaats van een molenbouwer op Verlanenpad 10 Zandijk. Ik woon in het huis van de molenbouwer op Verlanenpad 2 ernaast. In dit rijksmonument bevond zich een schouw met het tableau van de bouwtekening van een zeskantige houtzaagmolen, vergelijkbaar met Het Jonge Schaap. Van de werkplaats is maar een klein gedeelte over. Foto's en verdere documentatie zijn in mijn bezit.

ARNOLD SOL, SCHRIJVER ZAAANSE MOLENS IN HEDEN EN VERLEDEN:

Allereerst wil ik graag even aangeven dat, mijn inziens, het verplaatsen van het Molenmuseum naar het voormalige erf van molen de Haan aan de Kalverringdijk (Zaanse Schans) GEEN optie is. Beter zou zijn om een knappe aanlooproute te maken vanaf Station Koog-Zandijk langs het huidige museum.

Als antwoord op de vraag: in Westzaan, Zuideinde 274, bevindt zich nog de originele en authentieke molenmakerswerkplaats van oud-molenmaker Cees Fraij. De werkplaats is nog volledig ingericht en Dhr. Fraij kan, denk ik, antwoord geven op alle mogelijke vragen over deze werkplaats. Misschien zou het gelijk een idee zijn om huis en werkplaats als gemeentelijk monument aan te wijzen?

Informatie van Bart Nieuwenhuijs: de werkplaats van C. Fraij is nieuw gebouwd omstreeks 1975. Het woonhuis heeft een 17e eeuwse kern en werd in de 19e eeuw gemoderniseerd.

RON COUWENHOVEN, STICHTING ARCHIEF COUWENHOVEN:

Er is niet veel over de molenmakerijen gepubliceerd, maar ik ken in elk geval twee publicaties

- De Zaende jrg. 1950 – P. Boorsma: Artikel over molenmakerij De Vries, Zandam.

- Molenmakerijen in de Zaanstreek is m.i. van Frans Mars. Dit is een typoscript gepubliceerd onder de naam Heemkundige (?) Mededelingen. Het stuk is ongedateerd. Ik heb er één in mijn archief, maar ongetwijfeld is het ook in het gemeente-archief. Het stuk telt 9 pagina's waarin Mars o.a. ingaat op de inrichting van molenmakerijen en een beschrijving van een inventaris aan de hand van een notarieel protocol. Helaas heeft hij de archiefnrs. niet genoteerd.

Bij de Zaanse Molen is verder administratie van molenmakerij Vredenduin uit Zandijk aanwezig en bij de Historische vereniging Wormerveer die van molenmakerij Gorter. Wellicht is daar ook nog relevante informatie in te vinden.

MOLENMUSEUM IN EEN MOLENMAKERSWERKPLAATS

Voor de huisvesting van het molenmuseum op de Zaanse Schans bestaat onder de betrokkenen van de klankbordgroep een unanieme voorkeur voor een molenwerkplaats. Bij de mogelijke opstelling van het erf en de gebouwen is het uitgangspunt dat de opzet historisch verantwoord is. Op basis van de interviews en informatie (zie de voorgaande pagina's) is een lijst van ingrediënten opgesteld die nodig is bij de inrichting van een molenmakerij. De lijst gaat van klein naar groot: het ambachtelijke werk is bepalend voor de maten van de loodsen, de indeling van het erf en uiteindelijk de locatie van het erf. Met de lijst als uitgangspunt zijn voorstellen gemaakt van een mogelijke opstelling voor een Molenmuseum op zowel Erf de Haan als de locatie aan het Zonnewijzerspad.

HOOFDINGREDIENTEN VOOR EEN MOLENMAKERS- /TIMMERWERKPLAATS:

Loodsen

- De houtloods heeft een lengte van 30 meter om roedes (onderdeel van de wiken) te kunnen verwerken die tot 27 meter lang kunnen zijn.
- De breedte van de werkloodsen is afgestemd op het fabriceren van een bovenwiel of een ravenwiel (mechaniek, ca. 3 m diameter). Wanneer dit binnen plat liggend wordt gefabriceerd, dan is een schuurbreedte nodig van ca. 7 tot 8 meter.
- Meestal was in een timmerschuur aan een van de wanden

de werkbank gemaakt met daarboven veel ramen voor voldoende licht op het werk.

- Om lang hout te bewerken, zagen, vlakken en schaven, is de timmerschuur minimaal 11 m lang, vaak met luiken in de weeg (voor het doorsteken) om nog langer hout te kunnen bewerken.
- Daarnaast zijn er diverse opslagloodsen op het erf nodig.

Erven

- Per erf zijn er werkplaatsen en loodsen die samen zo gepositioneerd worden dat er een beschut werkerf ontstaat.
- Ook "de worf" (de buitenwerkruimte tussen de loodsen) moest een bepaalde maat hebben, uitgaande van een molenroede, dat betekent zeker 30 meter lang.
- De 'spaanders' (grote en kleine stukken hout die overblijven bij maken van de roede) zorgen voor een bedekt onkruidvrij erf.
- Houthandelerven hadden zelfs tussen hun schuren waterlopen, waarschijnlijk om bij brand de schade te beperken.
- Aan de grootste waterloop langs het terrein is een lage waluitsparing, om grote stammen uit het water de kant op te trekken. Aan de zijsloten kunnen planken of verwerkte attributen met de takel geladen en gelost in en uit de boot.
- Elk erf heeft een 'gang' (een steiger aan het water).

Locatie

- Grote einde houtafval die bij het kloven van de roede overblijven, worden gebruikt door kuiperijen uit de buurt.
- Voor onderhoud aan de molens werd te voet gegaan in de herinneringen van Zaanse molenmaker Husslage [Viere Voort, 1966] het is aannemelijk dat een molenwerkplaats steeds centraal tussen zijn vaste klanten is gesitueerd.
- De erven liggen achterdijks aan middengroot vaarwater dat in verbinding staat met de kavelsloten om de molens te bereiken.
- De erven liggen vaak aan de kop van een kavel, om rondom water te hebben
- Voor het vervaardigen van de roede worden lange boomstammen gebruikt. De stammen worden drijvend aangeleverd via een nabijgelegen sluis vanaf het hoofdwater de Zaan. De stammen passen niet in een sluis, daarvoor moet de sluis een roedschuif hebben.

Verplaatsen?

Mogelijk kunnen opgeslagen schuren worden herplaatst in het ensemble. De genoemde voorbeelden (pagina 42) lijken echter op het eerste gezicht ongeschikt: de loods van De Veldvlieger is te jong en bovendien open - hij is niet goed als museumzaal te gebruiken.

Onbekende timmerwerkplaats. [VZM]

Erf van Houthandel Rot uit Westzaan [GAZ]

Uit Stedenbouwkundige visie Zaanse schans, routingkaart. Rood is de snelle route, geel is de dwaalroute.

MOLENWERKPLAATS LANGS HET ZONNEWIJZERSPAD

Basis ingrediënten van een molenmakerswerkplaats:
geprojecteerd op de locatie aan het
Zonnewijzerspad.

Het museum zien liggen vanaf de Zeilenmakerspad

Historische verantwoording:

- + Er is door de achterdijkse **ligging** via de sloten en vaarten goed toegang naar de molens in het **achterland** om onderdelen af te leveren
- + Hele boomstammen voor de roede kunnen worden aangevoerd via de Haaldersbroekersluis aan de Braakdijk (zie route op pagina 41)
- + Locatie aan de kop van een kavel met rondom water, maakt het mogelijk om op **verschillende** manieren hout op de kant te halen
- + De kuiperij ten oosten kan de spaanders gebruiken
- + Historisch verantwoorde locatie met een bedrijf aan het einde van het pad.

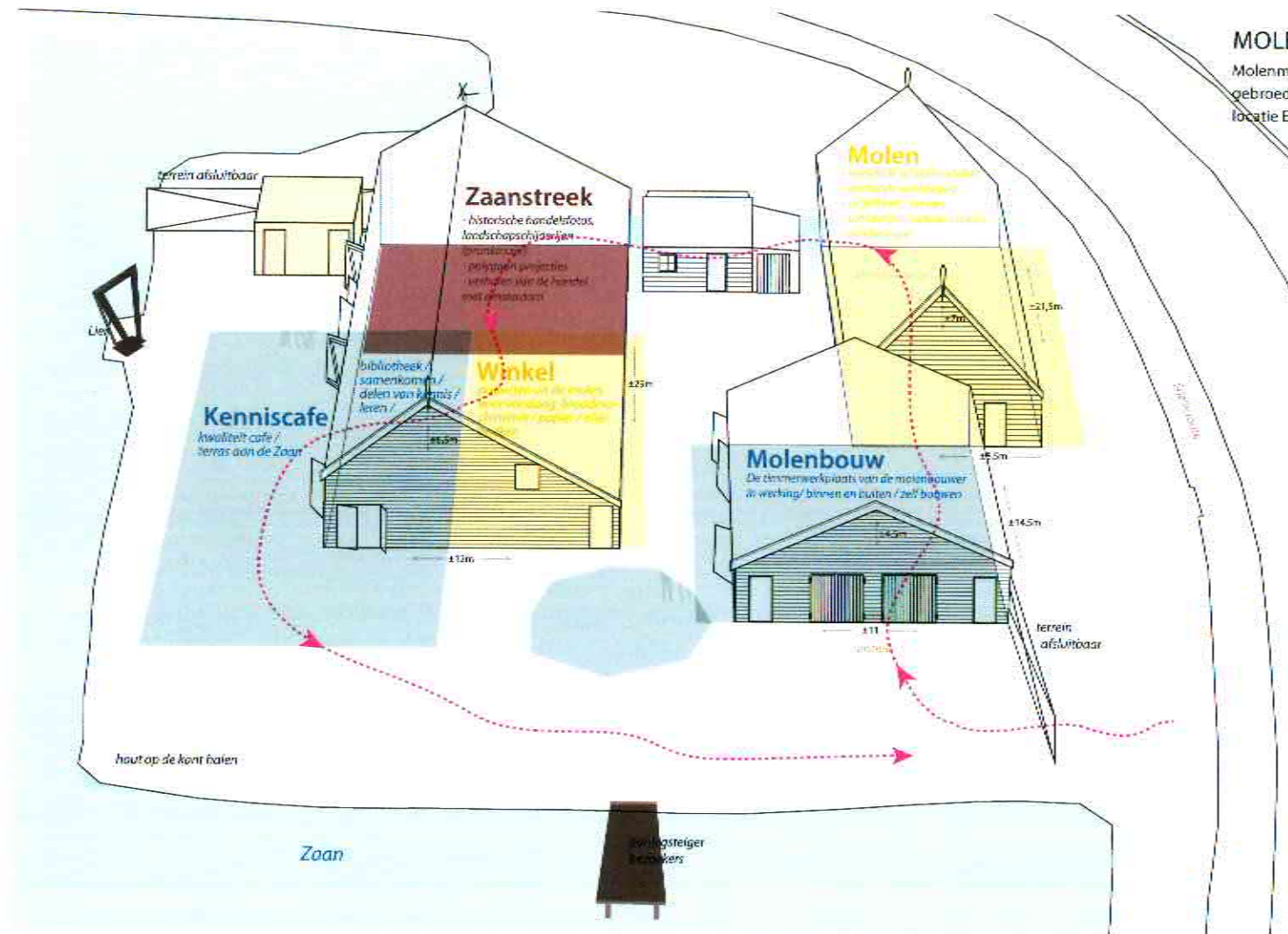
Ruimtelijke impact:

- + De bestemming van Molenmuseum aan het Zonnewijzerspad vult de dwaalroute aan.
- + Vanaf het Zeilenmakerspad is de molenmakersplaats zichtbaar, en andersom is vanuit de molenmakerswerkplaats de rest van de Zaanse Schans ook zichtbaar
- + De hoogtes van de loodsen vallen binnen de richtlijnen van het Beeldkwaliteitsplan.
- Niet af te sluiten terrein, buitenruimte heeft meerdere entrees.

MOLENWERKPLAATS OP ERF DE HAAN

Molenaarswerkplaats van de gebroeders Gorter geprojecteerd op locatie Erf de Haan

Historische verantwoording:

- + Hele boomstammen voor de roede kunnen worden aangevoerd via de Zaan.
- + De locatie heeft rondom water, om te laden en te lossen op verschillende wijzen.
- Geen achterdijs bootvervoer mogelijk naar het achterland, door ontbreking van een dijsloot.
- Laden en lossen in sterk stromend water is minder positief.

Ruimtelijke impact:

- + Centrale positie van het molenmuseum tussen de molens in de Zaanse Schans.
- Locatie leent zich meer voor toeristisch transferium (boten, fietsen, regionaal informatiepunt, terras) dan als plek voor inhoudelijke verdieping.
- + De hoogtes, breedtes en lengtes van de loodsen vallen binnen de richtlijnen van het Beeldkwaliteitsplan.
- + Afsluitbaar terrein, met een entree.

BRONNEN

Gemeente Zaanstad (?), *Zaans toerisme: economische meerwaarde met betrekking tot bezoekers / bestedingen / werkgelegenheid*, 2011
Gemeente Zaanstad, dienst stad, *Concept evaluatie aanpakplan toerisme zaanstreek 2007-2010*, 2011
Loenen, Diana van, *Stand van zaken Toerisme in de Metropoolregio Amsterdam*, september 2011
Ministerie van OC&W, *Beleidsbrief Modernisering van de Monumentenzorg*, 2008
Schipper, Jaap en Maura Huig, 'Van wind naar stroom Een eeuw industriecultuur in de Zaanstreek', *De Zaende maandblad gewijd aan de historie, folklore en genealogie van de Zaanstreek*, 3(1950)
SteenhuisMeurs, *Advies bestemmingen en locaties*, onderzoek in opdracht van Stichting Zaanse Schan, Schiedam 2011
SteenhuisMeurs, *Zaanse Schans Beeldkwaliteitsplan*, Schiedam 2010
SteenhuisMeurs, *Stedenbouwkundige Visie Zaanse Schans*, 2010
Vereniging De Zaanse Molen, *Presentatie ideeën Zaanse Schans voor de Ooievaar en het Molenmuseum locatie de Haan*,
Vereniging De Zaanse Molen, molenmuseumcommissie, *Onderweg naar honderd jaar Molenmuseum 1928-2028*, Beleidsvisie 2011-2015,
Vereniging De Zaanse Molen, onderzoeksteam Molenmuseum, *Parameters herinrichting*, 2010

archieven:
Gemeentearchief Zaanstad

websites:
www.zaanschemolen.nl
www.zaanseschans.nl

COLOFON

Dit onderzoek werd uitgevoerd door SteenhuisMeurs te Schiedam in opdracht van Gemeente Zaanstad.

Projectteam: prof. dr. ir. Paul Meurs, Desiree Kerklaan ba,
ir. Johanna van Doorn, Paoletta Holst
SteenhuisMeurs BV, Lange Haven 9, 3111 CA Schiedam
www.steenhuismeurs.nl

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SteenhuisMeurs.

© SteenhuisMeurs BV, Schiedam 2012